

Pedagogická
fakulta
Faculty
of Education

Jihočeská univerzita
v Českých Budějovicích
University of South Bohemia
in České Budějovice

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích

Fakulta pedagogická

Katedra pedagogiky a psychologie

Bakalářská práce

Změny ve výtvarném projevu dětí předškolního věku

Vypracovala: Veronika Bíliková

Vedoucí práce: Mgr. Luboš Krninský

České Budějovice 2014

Prohlášení

Prohlašuji, že svojí bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Českých Budějovicích, 31. března 2014

.....

Veronika Bíliková

Poděkování

Děkuji svému vedoucímu práce Mgr. Lubošovi Krninskému za jeho laskavé vedení, cenné rady, ochotu a čas, který mi věnoval.

Děkuji mé rodině a přátelům nejen za podporu při psaní této práce.

Abstrakt

Cílem bakalářské práce „Změny ve výtvarném projevu dětí v předškolním věku“ je sledování a popis změn ve výtvarném projevu vybraných dětí navštěvujících mateřskou školu. Výzkumné šetření mělo charakter vícečetné případové studie, ve které byla prostřednictvím analýzy produktů zkoumána výtvarná tvorba těchto dětí na opakovaně zadávané téma. Pro účely práce je využito i poznatků o rodinném prostředí dětí a jejich chování v mateřské škole. Práce se opírá o poznatky z odborné literatury, na jejichž základě je zpracován přehled o vývoji dětské výtvarné produkce a bližší charakteristika specifík vybraného věkového období. Prostřednictvím výzkumného šetření se podařilo zaznamenat vývojové změny ve výtvarném projevu u všech dětí vybrané skupiny.

Klíčová slova: předškolní věk, dětský výtvarný projev, vývoj dětské kresby, kresba lidské postavy, kresba domu

Abstract

The objectives of the bachelor thesis "The Changes in the Artistic Performance of Pre-school Children" are an observation and description of changes in the artistic performance of a representative sample of children attending the nursery school. The research was based on a multiple case study in which the children's artistic performance on the repeatedly assigned topic was researched by means of an analysis of products. The thesis also uses the knowledge of the children's family background and their behavior at nursery school. The survey of the development of the children's artistic performances and a closer characteristic of the features typical of the selected age are elaborated on the basis of professional literature. The research proved to find development changes in the artistic performance of all the representative children.

Key words: pre-school children, children's artistic performance, evolution of children's drawing, drawing of human figure, drawing of house

OBSAH

ÚVOD	8
TEORETICKÁ ČÁST.....	11
1.1. PŘEDŠKOLNÍ VĚK DÍTĚTE	11
1.1.1 Kognitivní schopnosti	13
1.1.2 Emocionální vývoj	14
1.2. DĚTSKÝ VÝTVARNÝ PROJEV	15
1.2.1 Vývoj přístupu k dětskému výtvarnému projevu	15
1.2.2 Výtvarný projev a psychika dítěte	18
1.3. DĚTSKÁ KRESBA	19
1.3.1 Kresba a řeč	20
1.3.2 Vývojová stadia dětské kresby	21
1.3.3 Kresba lidské postavy	23
1.3.4 Kresba domu	26
1.4. HODNOCENÍ DĚTSKÉ KRESBY	28
1.4.1 Speciální znaky v dětském výtvarném projevu	29
PRAKTICKÁ ČÁST.....	32
2.1 CÍLE VÝZKUMNÉHO ŠETŘENÍ	32
2.2 VÝZKUMNÝ PROBLÉM.....	32
2.3 Charakteristika výzkumného souboru	33
2.4 METODY VÝZKUMNÉHO ŠETŘENÍ, FORMY A POPIS PRÁCE	33
2.4.1 Podmínky k práci	34
2.4.2 Pomůcky k práci	34
2.4.3 Slovní instrukce	35
2.4.4 Doba kreslení	35
2.4.5 Popis práce s dětmi	35
2.5 HODNOCENÍ OBRÁZKŮ	36
2.5.1 Indikátory v hodnocení kresby na téma „Moje rodina“	36
2.5.2 Indikátory v hodnocení kresby na téma „Můj dům“	36
2.6 PŘÍPADOVÁ STUDIE Č. 1 ALENKA	37
2.6.1 Téma: Moje rodina (Alenka)	38
2.6.2 Téma: Můj dům (Alenka)	46
2.7 PŘÍPADOVÁ STUDIE Č. 2 KLÁRKA	50
2.7.1 Téma: Moje rodina (Klárka)	51
2.7.2 Téma: Můj dům (Klárka)	55

2.8 PŘÍPADOVÁ STUDIE Č. 3 VILÍK	58
2.8.1 <i>Téma: Moje rodina (Vilík)</i>	60
2.8.2 <i>Téma: Můj dům (Vilík)</i>	64
3 DISKUSE	70
ZÁVĚR	76
SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ	78
SEZNAM PŘÍLOH	80

ÚVOD

V roce 1928 napsal Adolphe Ferrière: „Naši otcové objevili Alpy, naše generace zase dětské kresby“. (DAVIDO, 2008, s.17)

Na začátek bych si dovolila uvést svou motivaci k volbě tématu své bakalářské práce. Musím přiznat, že výtvarný projev mi je blízký jako člověku, čitelný na laické úrovni zájmu a srozumitelný pro mé osobnostní ladění. Vidím v něm možnost uvolnění, zdroj poznávání člověka, výpověď o něm samotném a možnou cestu k porozumění jeho chování a okolnostem jeho života.

Hlubší zájem o interpretaci dětské kresby u mě vzbudila dnes již dávná osobní zkušenost, ve které jsem se ocitla prostřednictvím své tehdy šestileté dcery. Má dcera, pro kterou je výtvarný projev nejbližším spontánním vyjádřením, se ocitla v první třídě základní školy v tíživé situaci.

Aniž bych byla informována o této situaci, šla jsem ji vyzvednout do školy a vítala mě místo otevřené náruče strnulá bytost s nehybným výrazem. Z prvního kontaktu a pohledu bylo patrné, že se událo něco vážného, o čem nebyla schopna mluvit. Byla vážná, strnulá, odmítavá, nemluvná, což bylo nepřírozené. Poslala jsem ji pro oblečení do šatny a mezi tím si prohlédla její aktovku.

Našla jsem v ní obrázek, na kterém byla znázorněna celá třída, místnost s lavicemi a plačící dítě uprostřed, schované jakoby za „mříží“ (příloha č. 1). Obrázek byl barevný, s množstvím detailů, všechny postavy se usmívaly, což bylo nesrozumitelné. Chápala jsem, že sama kresba je to podstatné, vyjadřující její tíživý problém. Něco důležitého se událo, byl to její způsob vyrovnání se s problémem a já jsem se snažila rychle ho „přečíst“.

Vrátila jsem ho zpět to tašky a v klidu domova jsme si ho posléze prohlédly a začaly si o něm vyprávět. Následoval výbuch zadržovaného pláče. Dozvěděla jsem se, že z nějakého důvodu upadla na topení, které bylo zobrazeno jako „mříže“. Poranila se, rozsekla si kůži za uchem, tekla jí krev, ale obávala se cokoliv sdělit paní učitelce. Uvízla

v situaci, že je „ohrožená“, měla obavu o svůj život a nebyla schopna tuto situaci řešit. Nedokázala porozumět vážnosti toho co se děje, ani možným následkům, což ji působilo úzkost, tak si pomohla pro sebe nejpřirozenějším vyjádřením a situaci namalovala. Po rozhovoru následovala její velká úleva.

Uvědomila jsem si, jaké možnosti skýtá výtvarný projev, tam kde slova nestačí. Zároveň jsem si vědoma, že ne pro každého je výtvarný projev přirozeným vyjadřovacím prostředkem a i rizika spojeného se špatnou interpretací kresby bez následného rozhovoru a znalosti dalších faktorů podílejících se na vzniku kresby.

V současnosti má již výtvarný projev člověka svůj nezpochybnitelný význam, jak je doloženo četnými historickými i současnými výzkumy, především z oblasti psychologie a jeho využíváním v praxi.

Je potvrzeno, že výtvarný projev dítěte souvisí s celkovým rozvojem osobnosti, má své znaky a zákonitosti, jejichž prostřednictvím je možné dospět k určitým závěrům o osobnosti autora, intelektu, jeho emočním ladění a předpokladech. Výtvarný projev má i svou ontogenezi, úzce souvisí s vývojem myšlení a je prostředkem k sebevyjádření.

Abych byla schopna více porozumět osobnosti člověka prostřednictvím výtvarného vyjádření, volila jsem toto téma bakalářské práce, jako základ všeobecných znalostí o vývoji dětské kresby a východiska pro další poznávání osobnosti prostřednictvím výtvarného vyjádření, bez jehož hlubších vývojových souvislostí je obtížné utvářet další závěry v mé přímé pedagogické praktické činnosti.

Bakalářská práce je rozdělena do dvou částí a to teoretické části a praktického výzkumného šetření.

Teoretická část shrnuje poznatky z dostupné odborné literatury, na základu historicky a empiricky podložených faktů z oblasti vývojové psychologie dítěte předškolního věku a vývoji dětské výtvarné produkce s bližším přihlédnutím ke specifickým vybraného věkového období.

V praktické části se prostřednictvím vícečetné případové studie zaměřuji na sledování a popis změn ve výtvarném projevu u vybrané skupiny dětí, navštěvujících mateřskou školu.

Výzkumný soubor byl vytvořen na základě časosběrných artefaktů od tří dětských interpretů, v období zhruba dvanácti měsíců. Během tohoto časového období děti opakovaně zpracovávaly jednotné téma a to „Můj dům“ a „Moje rodina“. Jedná se o zachycení změn na jednotlivých artefaktech a jejich popis.

Na závěr jednotlivých případových studií je na základě stanovených indikátorů v kresbě zhodnoceno, zda došlo kresebně u dítěte k vývojové změně. Pro potřeby výzkumného šetření byly též využity poznatky o rodinném prostředí dětí a jejich chování ve škole.

TEORETICKÁ ČÁST

1.1. Předškolní věk dítěte

„Je vědecky dokázáno, že pro další život dítěte má předškolní věk velký význam. To, co se dítě v tomto období naučí, prožije, přijme „za své“, je trvalé a ovlivňuje další vývoj i život dítěte.“ (ŠVEJDOVÁ, 2001, s. 15).

Předškolní období je zakončením etapy raného dětství, někdy je také nazýváno „druhým dětstvím“ (HŘÍCHOVÁ a kol., 2000).

VÁGNEROVÁ (1999, s. 76) charakterizuje předškolní období takto: *„Předškolní období trvá od 3 přibližně do 6 let. Konec této fáze není určen jen fyzickým věkem, ale především sociálně, nástupem do školy. Ten s věkem dítěte sice souvisí, ale může oscilovat v rozmezí jednoho, eventuálně i více let.“*

Osobnost předškolního dítěte má své specifické zvláštnosti, které toto vývojové období charakterizují. Stále pokračuje zrání centrální nervové soustavy, tím dochází k větší výkonnosti jak na tělesné, tak i psychické úrovni.

Zřetelný je rozvoj v oblasti hrubé motoriky. Dítě má v tomto období enormní potřebu pohybu, což dále souvisí s vlastní potřebou aktivní činnosti, manipulace a experimentace. Osvojuje si řadu nových pohybových dovedností, jeho pohyby jsou koordinovanější, dítě je rychlejší a obratnější. ERIKSON (1963, in HŘÍCHOVÁ a kol., 2000) nazývá období předškolního věku jako věk iniciativy, jehož hlavní potřebou je aktivita.

Dítě se postupně více osamostatňuje, dochází k uvolňování vazeb mezi ním a rodinou a snaží se proniknout do své vrstevnické skupiny. Osvojuje si běžné normy chování a získává znalost o obsahu jednotlivých rolí. Jak se zmiňuje VÁGNEROVÁ (1999), jedná se o způsob sociálního učení, jehož prostřednictvím děti přijímají normy a řád dospělých. Děti si tak na symbolické úrovni vyzkouší své možné budoucí role. Erikson toto období charakterizoval také jako období anticipace rolí. HŘÍCHOVÁ a kol. (2000, s. 50) shrnují vývoj v této oblasti takto: *„Kolem 4. roku nastává vývojová*

emancipace, což je odpoutání dítěte od matky. Zájem se přesouvá na otce a také na vrstevníky“.

Dalším specifikem je hra. Dítě se ocitá v tzv. „zlatém věku hry“, hra je pro dítě nedůležitější činností v tomto období. Je nejpřirozenější formou získávání zkušeností, poznávání, jejím prostřednictvím se rozvíjejí všechny psychické funkce, jako jsou řečové schopnosti, tvořivost, fantazie a jiné. Celkově má vliv na rozvoj celé osobnosti.

Hra již není paralelní, jak tomu bylo v předešlém období, ale je orientovaná na vrstevníky i na dospělé. Oblíbené jsou hry námětové i pohybové.

Dominuje hra „na něco, na někoho“, vymyšlení si jako, jako by, tato symbolická hra a hravé předstírání v tomto věku vrcholí a s přibývajícím věkem ustupuje, jak se zmiňuje ŠVEJDOVÁ (2001, s. 15).

V psychoanalýze je hře přisuzována katartická funkce, je prostředkem odreagování dětských traumat. Děti, které jsou ve hře omezovány, *„jsou ve svém vývoji trvale poškozeny“* (HŘÍCHOVÁ a kol., 2000, s. 49).

Předškolní věk je obdobím aktivity a sebeprosazení, dítě se snaží prosadit a uplatnit svoje schopnosti. Prožitek úspěšnosti ovlivňuje další jeho chování a prožívání, stává se součástí osobní identity, jak píše VÁGNEROVÁ (1999, s. 102). Význam má pro něj názor a hodnocení dospělého, který je pro dítě větší než určitý výkon sám o sobě. *„V tomto věku je dítě citlivé na pochvalu a uznání od rodičů, s nimiž se identifikuje“*, jak hodnotí otázku sebepojetí a osobní identity HŘÍCHOVÁ a kol. (2000, s. 50).

V tomto období vrcholí dětská sugestibilita, jinými slovy, dítě bezmezně věří pravdivosti toho, co mu „jeho“ lidi předkládají.

MATĚJČEK (1999, s. 50) nazývá toto nové období také obdobím tzv. konformity, které nastává po období vzdoru. *„Dítě vysloveně chce vypadat jako ostatní, dělat to, co dělají druzí a chápe to, co se dělat má a co se dělat nemá.“* Podle toho se dá z psychologického hlediska usuzovat na kulturní úroveň rodiny, režim, výchovné zásady a zvláštnosti, které jsou v rodině běžné, což má pro pedagogy své opodstatnění.

1.1.1 Kognitivní schopnosti

Předškolák je zvědavý, má zájem porozumět jevům a věcem ve svém okolí, často klade otázky typu: „proč?“, „kde?“, „jak?“.

Svět pojmá globálně, vnímá komplexně, tato synkretičnost v myšlení a vnímání (převaha syntézy nad analýzou, důraz na celek), je pro toto období typická (ŠVEJDOVÁ, 2001).

Dítě si zatím není schopno propojit jednotlivé poznatky, zahrnout do svých úvah více aspektů a různorodých pohledů. VÁGNEROVÁ (1999) se v této souvislosti zmiňuje o útržkovitosti, nepropojenosti, jako typickém znaku dětského myšlení.

Myšlení předškolního dítěte je ještě stále prelogické, to znamená, že nerespektuje plně zákony logiky a je spojeno s imaginací, v této souvislosti mluví PIAGET o prekauzalitě a subjektivitě myšlení (HŘÍCHOVÁ a kol., 2000).

PIAGET (2010) označil myšlení předškolních dětí jako názorné a intuitivní, jehož typickými znaky jsou fenomenismus, magičnost a egocentrismus. Dítě si tím vypomáhá k srozumitelnější orientaci ve světě, přijatelnosti a srozumitelnosti reality a tím si udržuje vnitřní pocit jistoty.

ŘÍČAN (1990, in HŘÍCHOVÁ a kol., 2000) nazývá myšlení předškoláka egocentrickým a popisuje tzv. kognitivní egocentrismus, jako znak myšlení předškolního dítěte, který se projevuje ve způsobu subjektivního uplatňování pohledu dítěte na jevy kolem sebe, kdy předpokládá, že druzí je vnímají jako on sám.

Dítě už dokáže druhému vyjádřit přijatelným způsobem svoje názory i pocity, ale sdělení může být při komunikaci druhému nesrozumitelné, protože má představu, že druhý vnímá a ví totéž co on (VÁGNEROVÁ, 1999).

Dalším typickým znakem dětského myšlení je antropomorfismus, kdy dítě přisuzuje neživým věcem lidské vlastnosti (HŘÍCHOVÁ a kol., 2000).

V tomto věku žije dítě přítomností, mluvíme o tzv. dětském prezentismu, což souvisí s nepřesností ve vnímání času. VÁGNEROVÁ (1999) tento znak myšlení předškolních dětí charakterizuje jako projev vázanosti na přítomnost.

V tomto období dochází k bouřlivému rozvoji řeči. Zdokonaluje se výslovnost, na počátku tohoto období ještě zdaleka není optimální, komunikační projev může mít formální nedostatky. Dítě ještě často nedovede vyslovovat mnohé hlásky a nahrazuje je jinými. Velký význam má podnětné prostředí a správné řečové vzory. Dítě opakuje co slyší, učí se mluvit prostřednictvím nápodoby. Na konci tohoto období zná již několik tisíc slov.

Objevuje se i tzv. egocentrická řeč, která slouží dítěti jako prostředek uvažování, primárně není určena pro jinou osobu. „*Egocentrická řeč je řečí pro sebe, nehledá a nepotřebuje posluchače*“, jak píše VÁGNEROVÁ (1999, s. 85). Později přechází na úroveň vnitřní řeči.

1.1.2 Emocionální vývoj

City předškoláka vznikají snadno, rychle a jsou labilní. Předškolák je velmi senzitivní. Své emoce nedokáže skrývat, příznačná je výrazovost, jak se zmiňují HŘÍCHOVÁ a kol. (2000), která se odráží v jeho chování, mimice, řeči i pantomimice. V tomto věku je dítě velmi citově ovlivnitelné.

„*Vhodným prostředkem rozvoje citů je dětská fantazie, uplatňující se v hrových činnostech*“, jak se zmiňují autorky HŘÍCHOVÁ a kol. (2000, s. 50).

Dítě se zajímá o otázky zrození, jak samo vzniklo. Má rádo pohádky, blízké své mentalitě časovou neurčitostí (byl jednou jeden král), tajemstvím, fantastikou. V pohádkách jsou lidé i bytosti rozděleni na dobré a zlé, jsou jasně srozumitelné vlastnosti hrdinské a protikladné. Naslouchání pohádce má pro dítě podobný význam jako hra, může se při něm hravou formou vyrovnávat se svými strachy a konflikty.

Dítě již má elementární svědomí, pocity viny, má povědomí o tom co se smí a co se nemá dělat, jak hodnotí HŘÍCHOVÁ a kol. (2000).

Předškolní děti mají zvýšenou citlivost svědomí. *„Ta se projevuje tendencí hodnotit všechny vlastní činy, což lze chápat jako experimentování s přijatým normativním systémem.“* (VÁGNEROVÁ, 1999, s. 91)

V tomto období se již diferencují city, které jsou charakteristické pouze pro člověka. Mluvíme o „vyšších citech“, které jsou výsledkem socializačního procesu (HŘÍCHOVÁ a kol., 2000).

VÁGNEROVÁ (1999, s. 92) se zmiňuje o fungování svědomí jako o autoregulačním mechanismu, který *„má svoje charakteristické rysy dané celkovou vývojovou úrovní dítěte tohoto věku“*.

V této etapě vývoje již dítě dokáže projevit empatii a zkouší pomoci druhému. VÁGNEROVÁ (1999) však mluví o omezenosti této schopnosti, což souvisí se zúženou citlivostí dítěte reagovat pouze na některé prožitky druhých lidí a neschopnosti distancovat se od příliš intenzivních emočních projevů, kterým nakonec dítě podlehně.

1.2. Dětský výtvarný projev

1.2.1 Vývoj přístupu k dětskému výtvarnému projevu

Mezi nejstarší grafické stopy lidské ruky patří obrázky vzniklé na jílových stěnách jeskyň před třiceti tisíci roky, jak se zmiňují UŽDIL, ŠAŠINKOVÁ (1980). Nedovede se s určitostí říci, zda se jedná o stopy ruky dětí nebo dospělých, protože mají převážně podobu znaku.

Až v období renesance došlo k výrazné změně. Zvětšil se rozdíl mezi uměleckým a naivním podáním světa, který byl původně víc znakovým než napodobivým zpodobením člověka a světa. Objektivní zobrazení závislé na základě zrakového vjemu se stalo nejvyšším uměleckým požadavkem. Umělci se snažily nalézt takový způsob zobrazení, který byl založen nejen na zrakovém vnímání, ale i rozumovém, ba dokonce

i vědeckém poznání. Tehdy poprvé dochází k povšimnutí lidí, že děti zobrazují jinak. Malíř G. F. Caroto (1479 - 1555) vymaloval svou desetiletou dceru, která v ruce drží dětskou kresbu, kterou pravděpodobně sama zhotovila a které malíř přikládá význam. To nebylo do té doby obvyklé (UŽDIL, ŠAŠINKOVÁ, 1980).

Výchovnou hodnotu kreslení ale spatřoval i Aristoteles (384 – 322 př. n. l), který se domníval, „že schopnost zobrazit skutečnost je něco, co se má pěstovat od dětství“ (UŽDIL, ŠAŠINKOVÁ, 1980, s. 15).

„Je nesporné, že děti kreslily v každé době, ale v historii nastává zájem o dětskou kresbu a její důležitý výchovný potenciál až tehdy, když na ni upozornil J. A. Komenský“, jak píše ŠICKOVÁ-FABRICI (2002, s. 103).

Vycházel ze spontánnosti této činnosti. Byl přesvědčen, že vše co člověk činí „sua sponte“, z vlastní vůle, spontánně, má pro něho význam a ukazuje to na jeho skutečné potřeby, tělesné nebo duchovní. V souladu s uspokojením těchto potřeb začne být teprve tím, čím je. Pak může být harmonickou osobností, v souladu se sebou samým i druhými, jak shrnuje UŽDIL, ŠAŠINKOVÁ (1980). Věnoval pozornost dětskému kreslení a malování, jehož začátek spatřoval už v nezobrazivém čarání, jež považoval za cenný výraz aktivity. Komenský se snažil o spojení vlastní dětské aktivity se smyslovým poznáváním světa. Pro výtvarnou výchovu nejmenších má Komenský rozhodující význam.

„Studium dětského výtvarného umění započalo díky viktoriánskému zájmu o vzdělání.“ (CASEOVÁ, 1995, s. 49) Schopnost kreslit byla považována za nutnost pro vzdělané lidi. Díky tomu byla snaha o pochopení principů, jimiž by bylo možné učit i děti výtvarnému umění jako součásti všestranného vzdělání.

První moderní monografie o dětské kresbě byla vydána Italem Corradem Riccim, v r. 1887, jak se zmiňuje ve své knize DAVIDO (2008, s. 13). Dotýká se motivace dítěte ke kresbě člověka, jakožto jeho provždy klíčového tématu.

„První systematické studium dětského umění probíhalo ve Francii počátkem 20. století.“ (CASEOVÁ, 1995, s. 49) Teoretické chápání toho, co děti dělají, když kreslí, se tehdy poprvé pokusil rozvinout Luquet. Byl přesvědčen, že dětská grafická představa vzniká cestou rozumového poznání, na základě rostoucího vědomí o významu určitých

částí dané věci, nikoliv na základě zrakového vnímání a porovnávání. Považoval je za logické kroky k vizuálnímu realismu.

Ve stejnou dobu, v druhé polovině 19. stol., podporovala psychoanalýza zájem o dětské prožitky. To vedlo k zájmu psychologů o výtvarný projev dítěte, kteří ho využívali jako „vhledu“ do dětské duševní dílny, jak píše UŽDIL, ŠAŠINKOVÁ (1980).

Dětská kresba začala být zkoumána samostatně. Díky tomu se začala vyčleňovat z estetiky jako celku a vzrostl zájem dětský výtvarný projev studovat jako „*metodu poskytující odpovědi na otázky týkající se vývoje vnímání dítěte*“, jak shrnuje CASEOVÁ (1995, s. 50). Stejně jako Komenský, měl zásadní vliv na zájem o výtvarné činnosti, tak podobně psychoanalýza znamenala převrat v pohledu na dětskou kresbu, protože, jak píše ŠICKOVÁ - FABRICI (2002, s. 103) „*odhalila v člověku instinkty raného dětství, které byly potlačovány.*“

Objevy o podstatě výtvarného výrazu, byly zásluhou tvarové psychologie. Ta vycházela z poznání, že vnímání dítěte je usnadněno určitými hotovými formami, „tvary“, tvarovými vzorci, které představují jakousi zákonitost našeho vnímání. „*Celek, kulatost, hranatost vnímáme dříve než individuální znaky předmětu.*“ Nejdříve si utvoříme představu celkovou, obecnou a pak teprve individuální. To souvisí s tím, že dětská představa o světě je vždy úplná, i když přitom nepřesná a zjednodušená, což slouží k orientaci dítěte, aby se vyznalo v rámci svých potřeb ve svém prostředí, jak objasňuje UŽDIL, ŠAŠINKOVÁ (1980).

Koncem 60. let se na základě vzniklých testů, které měly za cíl zjistit všeobecně platné zákonitosti, kterými se dětské kresby řídí, věřilo, že „*Dítě kreslí spíše to co zná, než to, co vidí.*“ (CASEOVÁ, 1995, s. 50)

U nás se dětskou kresbou zabýval například profesor Čáda nebo profesor Matějček. Jejich přístup byl však spíše pedagogický, zabývali se otázkou jak dítě podporovat a kultivovat ve vývoji skrze výtvarný projev (DAVIDO, 2008).

1.2.2 Výtvarný projev a psychika dítěte

DAVIDO (2008, s. 13) „Mezi pedagogy a psychology se už dávno ví, že zkoumání kresby představuje královskou cestu do dětské duše.“

Pro dítě je kresba většinou radostnou, spontánní činností a hrou. Podává sdělení o osobnosti autora, jeho vztazích, o citovém a prožitkovém světě dětí. Dozvídáme se z ní o vitalitě a emocionalitě dítěte, o jeho aktivitě a zájmech. Pro tyto vlastnosti je využívána v rámci psychologické diagnostiky (DAVIDO, 2008, s. 14).

Dítě prostřednictvím kresby odhaluje obsahy, o níž by se mu jinak nevypovídalo snadno, buď proto, že se mu ještě nedostává slov nebo proto, že obsahům své mysli nerozumí, protože jsou zastřeny podobně jako ve snu. Tyto skutečnosti projikuje pomocí obrazů a symbolů, které pak mohou být např. pro zkušeného dětského psychoterapeuta klíčem k pochopení zašifrovaných problémů dítěte (DAVIDO, 2008).

DAVIDO (2008, s. 18) konstatuje, že „ *...právě kresbou může dítě sdělit, jak se cítí, jak samo sebe prožívá a jak vidí své okolí.*“

Kresba odráží i takové osobnostní charakteristiky dítěte, jako je například sebevědomí, postoje k druhým, jak se zmiňuje ŠICKOVÁ-FABRICI (2008).

PETERSON, HARDIN (2002, s. 17) se z diagnostického hlediska pohledu na využití dětské kresby zmiňují o možnosti dítěte vylíčit svůj prožitek postupně skrze kresbu tak, jak mu to vyhovuje. Což hodnotí pro dítě jako zajímavější, než rozhovor dospělého s dítětem. Konstatují: „*Kreslení umožňuje uvolnit napětí, neboť mentální energie je přesměrována od zvládání silných emocí k soustředění na jejich výtvarné vyjádření.*“ Tento názor potvrzuje i DAVIDO (2008), když zobecňuje, že kreslení uvolňuje, zmírňuje nervové napětí.

1.3. Dětská kresba

Kresbu lze chápat jako jednu ze symbolických funkcí, v níž se projeví tendence zobrazit realitu tak, jak ji dítě chápe (PIAGET, INHELDEROVÁ, 1970).

Sémiotická či symbolická funkce, jako základ pro vývoj pozdějšího jednání, se objevuje okolo jednoho a půl až dvou let života dítěte, což je na konci senzomotorického období. Dítě si je schopné „něco“ představovat, prostřednictvím něčeho jiného, co „označuje a slouží jen této představě. „*Do této funkce patří řeč, obrazná představa, symbolické gesto atd.*“ PIAGET, INHELDEROVÁ (2010, s. 51).

Podle PIAGETA, INHELDEROVÉ (2010) má kresba ve vývojové řadě místo mezi symbolickou hrou a obrazovou představou. Se symbolickou hrou má společnou funkční radost, která ji provází a má sama v sobě svůj cíl a s obrazovou představou sdílí snahu napodobit skutečnost.

Luquet (1927, in PIAGET, 2010) nazývá kresbu hrou. Prvotní způsob kresby je spíše součástí hry, cvičení a nezáleží v nápodobě.

Kresba projiktuje psychomotorické schopnosti dítěte. Jak píše ŠICKOVÁ–FABRICI (2002, s. 102): „*Odkrývá nejen povahové rysy, ale i hyperaktivitu, agresivitu, nízké sebevědomí.*“ Proto se využívá ke zjišťování úrovně intelektuálního vývoje, ale i forem poruch osobnosti. Je odrazem osobnostních charakteristik dítěte, například sebevědomí i postoje k druhým.

Pro dítě je „*oblíbeným výrazovým prostředkem*“, jak se zmiňuje DAVIDO (2008, s. 19). Příčinu vidí v tom, že tato činnost nevyžaduje jinou schopnost než „*udržet tužku*“, protože jeho slovní zásoba je ještě neúplná a tak se mu stává, že své myšlenky nevyjádří přesně.

Dítě v kresbě může vyzdvihnout a zdůraznit to, co je pro něj důležité, přičemž to může v kresbě znamenat jakousi „*deformaci skutečnosti*“. Tento fakt je významný při diagnostice z kresby. „*Dítě kreslí věci ne takové, jaké je bezprostředně pozoruje, ale takové, jaké je ze zkušenosti zná.*“ (ŠICKOVÁ–FABRICI, 2008, s. 103)

1.3.1 Kresba a řeč

Paralelismem mezi dětskou kresbou a řečí se zabývala Englová, jak píše ve své publikaci ŠVANCARA (1986). Opakování hlásek a slabik přirovnává k smysluprostému čarání, broukání k opakování kresebných pokusů. V kresbě dítě používá k vyjádření zpočátku schematických výrazů, například lidská postava je znázorněna kruhem, v jazykové oblasti je tomu podobně – větu zastupuje jediné slovo. Se zdokonalováním slovního projevu, přibývá i detailů v kresbě. *„Kresba i řeč si zachovávají až do školního věku schematický ráz.“* (ŠVANCARA, 1986, s. 117)

„...kresba není pro dítě uměním, ale řečí.“ (ŠVANCARA, 1986, s. 115). Dítě si vytvoří systém informací prostřednictvím grafických znaků, to ještě v době, kdy mluvená nebo psaná řeč poskytuje chudší sdělovací prostředky. Toto tvrzení je platné asi do 10 let věku dítěte.

Při srovnání vývoje kresby a vývoje pojmu, je to podobné. Do jednoho pojmu dítě zahrne různé předměty, to uplatňuje i v kresbě, kdy jedno schéma uplatní například na všechna zvířata. Dětská kresba je zpočátku chudá a později obsahově bohatá, stejně jako dětské pojmy. *„Dětské myšlení i kresby vykazují nedostatek souvislosti, je to nedostatek abstrakčních schopností, pronikavé analýzy a všestranné syntézy“* (ŠVANCARA, 1986, s. 117).

DAVIDO (2008, s. 19) se domnívá, že dítě kresbou „graficky vypráví“, aniž by do toho muselo nutně vstupovat mluvené slovo. *„Dětská kresba je skutečný jazyk projevující se nejrůznějšími konfiguracemi jednotlivých prvků, jako je lomená nebo nerovnoměrná čára, vynechávky, bledé nebo nejasné barvy, harmonie nebo disharmonie atd.“* Slova mohou být zrádná a zkreslovat myšlenky a situace. U dítěte to platí mnohonásobně. Jazyk si teprve osvojuje, jeho slovní zásoba je ještě neúplná. Svou roli hraje i jeho sociokulturní prostředí, dítě z vyspělého kulturního prostředí se dokáže vyjádřit snáze, než dítě z nepříznivého sociálního prostředí, v němž je slovník chudý, omezený.

„*Dětská kresba je zdrojem cenných informací i pro logopeda*“ (KUTÁLKOVÁ, 2005, s. 82). Má výpovědní charakter nejen o stupni rozvoje, ale i zájmech, vlastnostech, i o výchovných metodách rodičů.

1.3.2 Vývojová stadia dětské kresby

„*Vývoj dětské kresby směřuje od bezobsažné kresby ke kresbě s obsahovou náplní.*“ (ŠVANCARA, 1986, s. 116)

VÁGNEROVÁ (2000), rozděluje vývoj dětské kresby do fáze presymbolické, senzomotorické fáze, ve které se většinou objevují čáranice, které jsou nejdříve bezobsažné a později s pojmenovaným obsahem, obvykle podle nějakého výrazného znaku, typického pro určitý objekt.

Následuje symbolická fáze, ve které se již linka usměrňuje a přetváří v obrazce, symboly, dítě začíná vytvářet grafické typy. V tomto období již dítě dokáže uskutečnit úmysl něco konkrétního nakreslit. Vzhledem k tomu, že dítě kresbou vyjadřuje spíše postoje k zobrazovanému objektu, tím v ní mohou „*převažovat subjektivně důležité rysy nad jeho reálnou podobou*“, jak píše VÁGNEROVÁ (1999, s. 82).

Tendence k zdůraznění těchto subjektivně důležitých znaků v kresbě i později „*umožňuje hodnotit kresbu z projektivního hlediska*“, jak píše SVOBODA a kol. (2009, s. 273). MATĚJČEK (1994) shrnuje, že dítě kreslí v tomto období to, co o objektu ví, co se mu na něm jeví jako důležité.

Další fází podle VÁGNEROVÉ (1999) je fáze primárního symbolického vyjádření, která se objevuje na konci předškolního období, kdy se kresby stále více podobají skutečnosti. Dítě v této fázi kreslí spíše to, co vidí. Kellogová (1970, in SVOBODA a kol., 2009) nazývá fázi takového rozvoje kresby reprezentativní.

Normální vývojová stadia v dětských výtvarných projevech popsal i DiLeo (1983, in PETERSON, HARDIN, 2002). Ve věku přibližně od narození do prvního roku svého života dítě reaguje reflexivně na vizuální stimuly. Nekreslí, ale manipuluje s pastelkami,

vkládá je do úst. Poté, zhruba ve třinácti měsících začne čmárat klikyháky. Sleduje pohyb pastelky a stopu na papíře, kterou zanechává. Zhruba od dvou do čtyř let se objevují v kresbě kruhy, až začne převažovat kruh pouze jeden. Spontánně namalovaný kruh představuje pro dítě nějaký objekt. „*První grafický symbol nakreslí obvykle mezi třetím a čtvrtým rokem.*“ (PETERSON, HARDIN, 2002, s. 22)

Ve věku 4-7 let, stadiu rozumového realismu, (podle DiLeo) kreslí dítě vnitřní model, tedy ne to, co opravdu vidí. Kreslí to, o čem opravdu ví, že to tam má být. Vytváří často průhledné obrazy, jeho kresby jsou subjektivní.

ŠVANCARA (1986, s. 115) nazývá věk dítěte zhruba od pěti do desíti let „*zlatým věkem dětské kresby*“. Konstatuje, že je to období, kdy dítě těší vyjadřovat obsahy a zážitky v kresbě obrazem a v tomto věku věnuje kresbě největší pozornost.

V období přibližně mezi 7-12 lety, stadium vizuálního realismu, (podle DiLeo) subjektivita v kresbě postupně ustupuje a dítě „*kreslí to, co skutečně vidí*“. (PETERSON, HARDIN, 2002, s. 22) Postavy člověka jsou již realističtější a mají proporce. Využití barev je konvenčnější. Od 12let výš, přestane mít většina dětí o kresbu zájem, což souvisí s rozvojem kritických schopností.

S tímto názorem se ztotožňuje i ŠVANCARA (1986), který tuto změnu datuje do období po jedenáctém roku. Úbytek této aktivity spatřuje v přesunutí zájmu na jiné hravé aktivity, což podle něj souvisí s dostatečně rozvinutými řečovými prostředky a kritičností vůči vlastním kresebným projevům, které se mu mohou jevit jako nedokonalé a už nestačí k vyjádření, zachycení nějaké situace či příběhu.

Vymezením stadií dětské kresby, která jsou platná dodnes, se zabýval také Luquet. Doložil na základě svých známých studií v této oblasti, „*že dětská kresba je do osmi až devíti roků ve svém záměru v podstatě realistická, ale že dítě zprvu kreslí to, co ví o osobě nebo o předmětu, teprve mnohem později graficky vyjadřuje, co na ní vidí*“ (PIAGET, INHELDEROVÁ, 2010, s. 61). Popsal jednotlivé fáze, kterými realismus kresby prochází. Čáranici, jejíž význam dítě teprve hledá během kresby, nazývá „*nahodilým realismem*“. Další fázi, kdy „*dítě není schopno syntézy, klade prvky vedle sebe a nekoordinuje je v celek*“ nazývá „*nepochopený realismus*“. Příkladem mohou být knoflíky vedle těla (PIAGET, INHELDEROVÁ, 2010, s. 61).

Následující fázi nazval obdobím „intelektuálního realismu“, kdy *„kresba znázorňuje v podstatě pojmové vlastnosti předlohy, bez ohledu na zřetelnou perspektivu“* (PIAGET, INHELDEROVÁ, 2010, s. 62). Dítě v ní kreslí to, co ví, nikoliv to, co vidí. Kreslí různé prvky i ty, co nevidí, ale které jsou pro znázorňovaný předmět charakteristické. Například dvě oči na tváři z profilu, brambory v žaludku.

Po této fázi nastupuje podle Luqueta období „zřetelného realismu“, kterou vymezil do období okolo osmi až devíti let. V něm už dítě v profilu zachycuje opravdu pouze zjevné části a to i z hlediska určité perspektivy, například za domem je vidět jen část stromu. Dítě se v této fázi snaží při kresbě rozložit předměty podle celkového plánu a jejich metrických poměrů (PIAGET, INHELDEROVÁ, 2010).

1.3.3 Kresba lidské postavy

Vývoj kresby je nejnápadnější na kresbě lidské postavy (KUTÁLKOVÁ, 2005). Ta patří k ústředním námětům dětských kreseb. *„Když dítě kreslí postavu, kreslí samo sebe, a to tak, jak se cítí.“* (DAVIDO, 2008, s. 24)

S tímto názorem se ztotožňuje i ŠICKOVÁ–FABRICI (2002, s. 105) když píše, že kresba postavy člověka *„může být vnitřním i vnějším autoportrétem dítěte“* a dodává, že do něj může dítě projíkovat pocity o sobě nebo o své ideální představě.

Dítě je zpočátku vývoje kresby důsledně antropocentrické, jak konstatují UŽDIL, ŠAŠINKOVÁ (1980). Lidská postava a vše co s člověkem souvisí, tvoří většinu námětů jeho kreseb.

Vývoj kresby člověka má své obecné zákonitosti, ale jak se zmiňuje ŠVANCARA a kol. (1980, s. 198) *„je nesnadné vymezit vývojovou úroveň kresby pro každý rok věku jedním prototypem“*. Z vývojového hlediska, začínají všechny děti kreslit postavu nejdříve po částech a k její integraci pomocí tvarové linie dospívají postupně.

To potvrzuje i Lacan (in DAVIDO, 2008, s. 25) tvrzením, že *„první představou o těle je rozkouskovaný obraz“*. Teprve na základě zkušeností získávaných pomalu,

v raných měsících života, si dítě utváří „*bezprostřední vědomí obrazu vlastního těla jako celku*“, které se nazývá tělesné schéma (DAVIDO, 2008, s. 25).

UŽDIL, ŠAŠINKOVÁ (1980) počátek náznaku lidské postavy datují do doby, kdy dítě začíná své kresby obohacovat o uzavřené tvary vedené jednou čarou, o zkřížené, vodorovné a svislé linie, což je většinou v období, v němž vládnu čáranice.

Průměrný věk, kdy se setkáváme u dětí s kresbou lidské postavy, je tři a půl let. Obličej je většinou zobrazován kruhem nebo oválem. ŠVANCARA (1986, s. 117) píše: „*obličej dítě prožívá jako nejdůležitější část postavy*“. Nohy dítě připojuje přímo k hlavě, vzniká tzv. hlavonožec.

UŽDIL, ŠAŠINKOVÁ (1980, s. 25) se domnívají, že „*hlavonožec zahrnuje zároveň i polozapomenuté tělo*“. Popisují ho jako oválnou hranici, která provizorně uzavírá důležité lidské znaky. Ve věku tří až čtyř let dítě kreslí po celé ploše papíru, předměty nebo jejich znaky jsou rozptýleny po ploše.

Postupně přibývá vyznačení očí, nosu či úst v podobě čárky, někdy i náznak vlasů. Později dojde k znázornění rukou, připojených buď k hlavě nebo nohám, trup bývá vyznačen až v další vývojové fázi. Za první náznak trupu je považována vodorovná čára mezi lineárně nakreslenýma nohama. Oblečení naznačuje dítě prostřednictvím volně umístěných knoflíků mezi paralelou nohou a trupu (ŠVANCARA, 1986).

Zařazením trupu do kresby kolem pátého až šestého roku dítěte nastává zásadní předěl v kresbě postavy (PETERSON, HARDIN, 2002).

V pátém roce dítěte kresba postavy přechází z lineárního znázornění na dvojdimensionální. Trup má často tvar kruhu, trojúhelníku nebo čtyřúhelníku, hlava je spojena přímo s trupem, nohy jsou znázorněné daleko od sebe, „*někdy navazují na obrazovou linii trupu*“, jak popisuje ŠVANCARA (1986, s. 118). Prozatím jsou disproporční rozdíly mezi hlavou, trupem, i délkou končetin. Paže směřují dolů nebo trčí do stran.

Před 5 rokem věku se jen zřídkakdy objevují uši a krk, kdežto chodidla a boty jsou obvyklé. „*Ve věku od pěti do sedmi let děti kreslí panáčka ze šesti částí, s končetinami vystupujícími z trupu*.“ (PETERSON, HARDIN, 2002, s. 21).

Co se týká řešení prostoru na ploše papíru, v tomto období dítě znázorňuje zemi převážně základní čarou a oblohu vyznačuje sluncem. Kresba se soustřeďuje nejčastěji u spodního okraje papíru, řazením figur vedle sebe, jak konstatují UŽDIL, ŠAŠINKOVÁ (1980). Prostorové vztahy řeší dítě prostřednictvím transparency, sklápěním do půdorysu a někdy i řazením nad sebou. Pokud má dítě potíže s kresbou předmětu, pomůže si slovním vyjádřením, proč tam předmět nezobrazilo, například maminka jela na výlet.

V šesti letech přibývají na kresbě detaily, uši a vlasy, které jsou znázorňované převážně po obvodu hlavy. Začínají být odlišně ztvárněny postavy mužské a ženské. Ženské postavy mají dvě části s náznakem pasu. Podstatnou změnou je dvojdimensionální znázornění končetin. Nohy jsou ještě umísťovány paralelně, paže trčí vzhůru nebo do stran (ŠVANCARA a kol., 1980).

Prostor v kresbě řeší dítě tzv. překrýváním. Podle UŽDILA, ŠAŠINKOVÉ (1980) tak děti občas znázorňují předměty umístěné za sebou, kdy by část předmětu vzdálenějších byla z určitého pohledu zakryta.

V sedmi letech dochází u kresby k zpřesnění proporcí. Nohy jsou již blíže k sobě, paže jsou správně napojené ve výši ramen, začíná být zobrazován krk. K zobrazovaným detailům patří účes a oblečení (ŠVANCARA, 1986).

Mezi sedmým a devátým rokem, podle DAVIDO (2008, s. 27), se snaží dítě o kresbu postavy z profilu. Tato změna představuje „*mezistupeň v duševním vývoji dítěte*“.

ŠVANCARA (1986) počátek objevování profilu zařazuje do osmého roku věku dítěte. Při kresbě se vyskytují problémy s připojením paží. Nohy z pohledu en face již nejsou kresleny paralelně, ale sbíhají se v rozkroku. Celkově se proporce sjednocují. „*V osmi letech jsou zhruba vyvinuta již všechna zobrazovací schémata, v dalším vývoji nedochází k vytvoření nových strukturálních schémat.*“ (ŠVANCARA a kol., 1980, s. 204)

V devíti letech se snaží dítě postavy zachytit v pohybu, z profilu se snaží vyznačit chůzi, v kresbách en face zase činnost rukou. Obličej má většinu důležitých znaků. Kresba děvčat a chlapců se začíná odlišovat, dívky kladou důraz na oblečení a účes. Kresby jsou stále převážně plošné (ŠVANCARA, 1986).

V desíti a jedenácti letech je v kresbě snaha o perspektivu, stínování. Kresby působí plastičtěji a nabývají dimenze objemu. V tomto věku je vývoj zhruba dokončen a v dalších obdobích jde již o zdokonalování. V kresbách dospívajících se již více zrcadlí jejich zájmy, záliby, prožívání, rysy osobnosti.

Od 10-13 let je kresba těla lidského těla vypodobňována objektivně. Od 13 let výše mají děti větší zájem v kreslení portrétů než postav, jak konstatuje PETERSON, HARDIN (2002).

1.3.4 Kresba domu

Kresba domu „symbolizuje vlastní obraz dítěte, obraz jeho těla, jeho vyspělost kontakt s realitou a citovou zralost“, jak se domnívá ŠICKOVÁ–FABRICI (2002, s. 106), s čímž se ztotožňuje i DAVIDO (2008) konstatováním, že kresba domu „vypovídá mnoho o osobnosti a charakteru dítěte“.

Vedle postavy je dům dalším oblíbeným tématem kreseb dětí, hlavně v mladším věku, kdy ho spontánně zobrazují na většině kreseb. U starších je to vzácnější, podle názoru ŠICKOVÉ–FABRICI (2002) to může souviset s větší nezávislostí dítěte v rodině.

UŽDIL, ŠAŠINKOVÁ (1980) zařazují kresbu domu mezi první náměty dětských kreseb, které se objevují velmi brzy. Domnívají se, že dítě pro úplnost své grafické zprávy využívá při kresbě symbolů detailů, které reprodukuje především prožitek dítěte. Například klika, která umožňuje vstoupit do domu.

Dům, podle UŽDILA, ŠAŠINKOVÉ (1980, s. 28) je vždy vybaven těmi vlastnostmi „které souvisejí s jeho užíváním, s bydlením“. Podotýkají, že grafický typ domu se vyvíjí s dobou a architekturou, která dítě převážně obklopuje. Zpočátku dítě znázorňuje častěji domy s trojúhelníkovým štítem, mnohaposchoďové domy nejsou zpočátku v oblibě.

Celkový pohled na kresbu poskytuje informace, které lze vyčíst z jeho velikosti, umístění, kvality linie, transparentnosti, perspektivy. Všechny detaily, jako jsou okna,

dveře, komín i střecha, mají svou symboliku. ŠICKOVÁ–FABRICI (2002) interpretuje význam symbolu dveří jako ukazatele schopnosti kontaktu dítěte s jinou osobou, pokud jsou otevřené symbolizují, podle jejího mínění, silnou potřebu citové vazby. K symbolu oken se vyjadřuje, že to jsou oči do okolí, symbolizují normální vývoj dítěte. Pokud chybí, značí to uzavřenost, strach dítěte, nemožnost nahlédnout do jeho nitra.

DAVIDO (2008) konstatuje, že okna bývají otevřená a děti je až do šesti let kreslí přilepená po obou stranách průčelí. Tento jev se nazývá vyplňování.

Stěny domu podle ŠICKOVÉ–FABRICI (2002) mohou napovídat o síle ega. Slabé stěny, mohou naznačovat zranitelnost ega, jeho křehkost naopak stěny silné, mohutné, jako znak sebekontroly. Dále hodnotí *„Komín je považován za falický symbol, ale také symbol tepla ve vztazích. Střecha symbolizuje myšlení, fantazii.“* Domnívá se, že pokud chybí nebo je malá, může signalizovat neschopnost snít a málo fantazie (ŠICKOVÁ–FABRICI, 2002, s. 106).

„Každá stavba se podobá člověku, je antropomorfní, má obličej, oči, ústa, uši, funkce a dokonce i duši.“ (DAVIDO, 2008, s 39). Z toho lze usuzovat, že dítě kreslí dům jako postavu, jehož prostřednictvím vyjadřuje své „já“.

DAVIDO (2008) popisuje kresbu domu, jehož vyobrazení vypovídá o otevřeném, přívětivém dítěti, jako kresbu obyčejného domu umístěného uprostřed plochy, s otevřenými okny a několika dveřmi. Za osamělý, nepřístupný dům považuje ve všech věkových kategoriích dům bez dveří, obehnaný vysokým plotem, k němuž nevede žádná cesta. Domnívá se, že kresba malého domu, s nevyužitím celé plochy papíru, chybějící nebo malá okna a okolí zaplněné jednotlivými prvky, může ukazovat na poruchy afektivity různého druhu, nesmělosti, připoutanosti k matce, pocitu méněcennosti a osamění.

Vyjadřuje se také ke kresbě domu, která zaplňuje celý papír nebo ho dokonce přesahuje. O autorovi této kresby píše jako o člověku, toužícím po projevech lásky, adaptace nebo ovládání svých pudů.

Časté zobrazení dvou komínů současně někteří odborníci hodnotí jako přítomnost matky a otce (DAVIDO, 2008).

1.4. Hodnocení dětské kresby

„Kresba je vždycky velmi křehká, kresbu mohou znehodnotit, případně i zcela pokazit motorické potíže, únava, roztržitost nebo změny nálady, ...“ (DAVIDO, 2008, s. 71).

ŠICKOVÁ–FABRICI (2002, s. 102) v otázce hodnocení a analýzy výtvarných produktů zdůrazňuje: *„je velmi důležité všítat si nejen obsahu a formy kresby, ale i celého procesu tvorby“*. V případě kresebných testů je podstatné všítat si i chování dítěte v průběhu činnosti, jeho tempa, komentářů, okolností vzniku artefaktu. Po skončení je doporučován rozhovor. Na to upozorňuje i PELIKÁN (2007), když říká: *„Bez následného rozhovoru se můžeme dopustit i velkého omylu.“*

SVOBODA (2009, s. 272) upozorňuje, že komplexnější schopnost kreslit se nemůže rozvinout, pokud nejsou přiměřeně rozvinuty určité dílčí funkce. *„Podobnost kresby a zobrazovaného objektu je závislá na dosažení potřebné úrovně celého komplexu schopností a dovedností, ale i na dalších faktorech.“*

Sledují se různé aspekty kresby, jako je velikost postavy (sebevědomí, sebehodnocení), zachycené detaily (schopnost kreslíciho vnímat okolní svět a zajímat se o něj), nedostatek detailů (vnitřní prázdnota, deprese, nízká energie), gumování s následkem zlepšení kresby (flexibilita, schopnost být kritický k vlastnímu výtvoru), přílišné gumování bez výsledného pozitivního efektu (konflikty v kreslícím, nebo objektech, které kresba reprezentuje), umístění postavy (ŠICKOVÁ–FABRICI (2002).

Existují dva významné systémy, využívané k interpretaci dětských kreseb a těmi jsou kvalitativní, projektivní analýza a analýza kvantitativní, založena na ohodnocení chybějících indikátorů v dětské kresbě (PETERSON, HARDIN, 2002).

Psychologická analýza a interpretace kresby je z hlediska psychologického analýzou některých charakteristik osobnosti a jejich sociálních vztahů, nikoliv hodnocením kresby z hlediska výtvarného a estetického (NOVÁK, 2004).

Důkazem, že něco není v pořádku, může být naprostý nezájem dítěte o kreslení, jak konstatují UŽDIL, ŠAŠINKOVÁ (1980), což může být způsobeno problémy se

soustředěním na jednu činnost, nedostatkem sebevědomí nebo nedostatkem vztahu k okolí. Negativním rysem je také stereotypnost grafických typů bez dalšího vývoje, což může poukázat na možnou přítomnost vad v duševním vývoji. Jako příklad lze uvést typ hlavonožce po šestém roku věku dítěte.

DAVIDO (2008, s. 49) konstatuje, že při porovnávání kresby stejně starých dětí z hlediska vývoje, budou obrázky i přesto rozdílné, stejně jako je každé dítě jiné. „*Vývoj dětí probíhá tedy podobně, ale kresby se liší...*“ Právě tyto odlišnosti v kresbě při znázornění tvaru těla, množství detailů, umístění na papíře, charakterizují osobnost dítěte. Do kresby dítě promítá celou svou osobnost, dítě prostřednictvím kresby o sobě vypovídá. Domnívá se, že kresby lze hodnověrně interpretovat, „*samozřejmě po odhlédnutí od nahodilostí*“ (DAVIDO, 2008, s. 50).

1.4.1 Speciální znaky v dětském výtvarném projevu

Ve výtvarném vyjadřování dětí lze nalézat specifické rysy, podle nichž je možné usuzovat na různá stadia vyspělosti kresby. Ve věku přibližně 4–7 let jsou to např. níže uvedené znaky.

Při kresbě postavy se může objevit rozkouskované tělo. Souvisí to s vědomím vlastního těla, které je nazýváno „tělesné schéma“. Vědomí vlastního těla jako celku dítě získává pomalu na základě zkušeností. První představou o těle je rozkouskovaný obraz. (DAVIDO, 2008, s. 25). Představa narušeného tělesného schématu se může vyskytovat „*u některých pacientů s organickým nebo neurologickým poškozením, nebo duševními poruchami neurotického a psychotického rázu*“, jak se domnívá DAVIDO (2008, s. 25).

Dalším znakem je transparentnost, což znamená, že při vyobrazení objektu je vidět jeho vnitřek ačkoliv by se měl vyskytovat pouze vnějšek. DAVIDO (2008) to považuje za normální u dětí do sedmi až devíti let. Domnívá se, že někdy může být známkou dobře vyvinutého pozorovacího talentu.

V kresbách dětí od pěti do sedmi let se objevuje sklápění. Chybí perspektiva, disproporce objektů, dítě obtížně rozlišuje co je horizontální, vertikální, proto podle DAVIDO (2008, s. 27) „*sklápí vertikálu do horizontální roviny*“. Dodává, že v tomto věku sklápění a transparentnosti dítě kreslí „*to, co ví a zná*“.

R-princip, pravidlo pravého úhlu, pramení v potřebě dítěte rozlišit při kresbě jeden směr od druhého. Objevuje se v zobrazení větví na prvních kresbách stromů nebo se tak odklání ruce prvních hlavonožců (UŽDIL, ŠAŠINKOVÁ 1980).

Zajímavý princip je grafoidismus, kdy se kresba naklání ve směru písma, dochází k zakulacování ostrých úhlů a písmařskému přechodu jednoho tvaru do druhého (UŽDIL, 1980).

Grafický automatismus, je shrnující název pro tendenci dítěte opakovat osvojené jednoduché tvary a tím zaplnit plochu. Toto zdobení, tzv. nepravý ornament, může ve skutečnosti ukázat, že „*přezdobený výtvar je zpravidla obsahově chudý, nevynalézavý a strnulý*“, jak píše UŽDIL, ŠAŠINKOVÁ (1980, s. 44). Příčina však může být i v nezvládnutí dítěte graficky ztvárnit složitý tvar a tak části, které jsou pro něj obtížně zvládnutelné, mění v rytmicky pojednanou plochu.

V dětské kresbě se velmi uplatňují principy rytmu, opakování, symetrie. Jsou pozitivním základem kompozičních schopností v členění plochy a jednoty celého výtvaru. Základy kompozičního smyslu jsou podle UŽDILA, ŠAŠIKOVÉ (1980) dítěti vrozeny a mají svůj počátek už ve fyziologických faktech jako je rytmus tepu a dechu, symetrie lidské postavy atd. Vypovídají o integraci tělesných a duševních složek do výtvarné činnosti a poznáme je vždy, pokud na nás výtvar působí harmonicky, rozvážně.

V kresbě dětí se objevuje jev nazvaný dětský kubismus, což znamená, že dítě kreslí objekty či věci z více stran, ne jak je vidí v perspektivě (ŠICKOVÁ–FABRICI, 2002).

Zajímavostí je dětský kolorit. Všude tam, kde barva není svázána s představou samotné věci, nemá hodnotu věčné konstanty, popouští dítě uzdu své zálibě v krásných barvách. Dítě dává přednost jedním barvám před druhými. Podle UŽDILA, ŠAŠINKOVÉ (1980) lze zjednodušeně říci, že barvy teplé jsou oblíbenější než studené, zpočátku s nimi dítě označuje věci, ke kterým má zvláštní vztah a líbí se mu. Dítě má

potřebu rozlišit jednu barvu od druhé, nemá přílišný zájem o lomené tóny, využívá ji i k vyznačení kontur, čímž je reálná barevnost věcí transportována do nové polohy. Zřetelná je i potřeba barevné nadsázky, která z počátku souvisí s potřebou rozlišit věci na obraze, zřetelně a čitelně. Svou roli hraje i emocionální vztah k zobrazovaným prvkům.

Někdy může dítě výtvarně vyprávět, což znamená, že shrne několik významných situací celého děje, postav nebo věcí, do jedné jediné kresby. Výtvarný výraz je zde těsně spojen se zážitkem z vyprávěného děje, jak konstatují UŽDIL, ŠAŠINKOVÁ (1980). Řešení vyžaduje soustředění a vynalézavost dítěte.

Za základ prostorového uspořádání je v kresbě považováno, jakmile dítě začne dolní okraj papíru používat jako zem. Toto vnímání bývá někdy zdůrazněno čarou kopírující tento okraj a stejně může být naznačeno i nebe. Když začne dítě zobrazovat v určité vzdálenosti nad základní čarou, jinou rovnoběžnou čáru, vzniká obrazový plán. Horizont se začíná objevovat kolem šesti až sedmi let, někdy i u mladších dětí (UŽDIL, ŠAŠINKOVÁ 1980).

PRAKTICKÁ ČÁST

2.1 Cíle výzkumného šetření

Cílem tohoto výzkumného šetření je sledovat a popsat změny ve výtvarném projevu u vybraných dětí předškolního věku navštěvujících mateřskou školu.

2.2 Výzkumný problém

Výtvarný projev člověka má svou ontogenezi, úzce souvisí s vývojem myšlení a je prostředkem k jeho sebevyjádření. Zkoumaným problémem jsou vývojové změny ve výtvarném projevu dětí vybrané skupiny, jedná se o zachycení těchto změn na jednotlivých artefaktech a jejich popisu.

Soubor získaných artefaktů vznikl v průběhu jednoho roku na jednotné, opakovaně zadávané téma „Můj dům“ a „Má rodina“.

Prostřednictvím analýzy těchto produktů dojde k zodpovězení následujících výzkumných otázek:

1. K jakým výtvarným změnám (popřípadě stagnaci) došlo ve vývoji kresby každého jednotlivce (symboly výchozí, opakující se, nové)?
2. V čem se artefakty dětí stejného stáří navzájem shodují a odlišují (jakými znaky, symboly v kresbě)?
3. Lze najít souvislosti mezi výtvarným projevem dítěte na dané téma, jeho rodinným zázemím, popřípadě aktuální situací při vzniku kresby?

2.3 Charakteristika výzkumného souboru

Výzkumný soubor je tvořen třemi předškolními dětmi, které by měly ve školním roce 2014/2015 nastoupit do základní školy. Jedná se o dvě dívky a jednoho chlapce.

Původní výzkumný soubor jsem započala se skupinou deseti dětí. V průběhu výzkumného šetření se z důvodu dlouhodobé nemocnosti, stěhování či odhlášení dětí z MŠ výzkumný vzorek snížil na pět dětí, z něhož jsem pro účely této práce, ve snaze dodržet její kritérium rozsahu, vybrala děti tři.

Děti navštěvují více třídní mateřskou školu na venkově, kde je ve školním roce 2013/2014 zapsáno 108 dětí. Mateřská škola leží v malebném prostředí venkova s hlubokou historií, klášterem, v koloritu krásné přírody s četnými lesy a rybníky. Školka je dobře materiálně vybavena, třídy jsou prostorné a děti mohou využívat i velkou školní zahradu s dopravním hřištěm.

V době, kdy jsem začala s dětmi pracovat na jednotlivých artefaktech, bylo nejmladšímu 4;8 let a nejstaršímu z dětí 4;10 let.

Dvě ze tří dětí vyrůstají v úplné rodině, jedno žije v péči otce. Jedno z dětí má handicapovaného sourozence.

Součástí této kapitoly jsou případové studie dětí, jejichž jména jsou smyšlená.

2.4 Metody výzkumného šetření, formy a popis práce

Výzkumné šetření má charakter vícečetné případové studie, ve které je prostřednictvím analýzy produktů zkoumána výtvarná tvorba vybraných dětí mateřské školy na opakovaně zadávané téma.

Kvalitativní šetření proběhlo na základě sběru artefaktů od tří dětských interpretů stejného věku z různých rodinných pozic. Výzkumný soubor byl vytvořen

pouze s podmínkou věku dětí, které by podle data narození měly nastoupit ve školním roce 2014/2015 do základní školy.

Vytvořené artefakty vznikaly na opakující se téma, v intervalu zhruba tří měsíců, „Můj dům“ a „Moje rodina“ a to v období od března 2013 do března 2014. Použity byly také spontánní produkce těchto dětí vztahující se k tématu.

Každá případová studie obsahuje minimálně pět artefaktů ke každému ze zadaných témat. Popsány byly vždy minimálně tři vztahující se ke každému dítěti a tématu. Ostatní jsou zařazeny v příloze, k možnosti posouzení.

Využity byly též poznatky o rodinném prostředí dětí a jejich chování v mateřské škole.

2.4.1 Podmínky k práci

Kresby dětí vznikaly převážně v prostředí třídy mateřské školy, v době odpoledních činností, za přítomnosti ostatních dětí ve třídě. Pokud se tyto podmínky ukázaly pro dítě jako nevyhovující, například z důvodu nesoustředěnosti, pracovala jsem s dítětem o samotě, mimo rušné prostředí třídy. Toto specifikum je blíže popsáno v konkrétní případové studii.

2.4.2 Pomůcky k práci

Děti měly k dispozici bílý papír formátu A4 a trojhrannou měkkou tužku. V případě zájmu měly možnost použít barevné pastelky pěti základních barev: žlutá, červená, modrá, zelená, hnědá, černá. Pokud vyslovily zájem o jiný druh barevnosti, nebránila jsem jim v možnosti použít i jinou barvu.

To stejné se týkalo i gumy, která jim nebyla dána k dispozici, ale pokud si o ni řekly, nebránila jsem jim v možnosti použití.

2.4.3 Slovní instrukce

Instrukce ke kresbě domu: „Nakresli dům, ve kterém bydlíš“ nebo „Nakresli dům, ve kterém bydlíš se svou rodinou“.

Pokud dítě mělo zájem o pokračování v kresbě a kresba rodiny navazovala na kresbu domu, bylo vyzváno: „Nakreslil/a jsi tvůj dům, nakresli na jiný papír, kdo v něm bydlí“. Jinak byly děti ke kresbě rodiny vyzývány instrukcí: „Nakresli svou rodinu“.

2.4.4 Doba kreslení

Doba trvání kresby byla u každého dítěte individuální. Někdy bylo dítě nesoustředěné a bylo vhodné činnost ukončit, jindy se naopak zájem dítěte vystupňoval a dítě spontánně otočilo list papíru nebo vzalo nový a pokračovalo ve svém „kresebném vyprávění“. Konkrétně tyto situace specifikuji v jednotlivých případových studiích.

2.4.5 Popis práce s dětmi

S dětmi jsem pracovala individuálně, po zadání úkolu jsem sledovala jejich činnost a zaznamenávala průběh. Na závěr jsem dítě otázkami, vyplývajícími z kresby, vybízela k jeho interpretaci.

2.5 Hodnocení obrázků

Téma „Moje rodina“ a „Můj dům“ jsem zvolila z důvodu blízkosti obsahu dětskému prožívání. V spontánních kresbách dětí předškolního věku se objevuje symbol domu a člověka nejčastěji.

2.5.1 Indikátory v hodnocení kresby na téma „Moje rodina“

V kresbě na téma „Moje rodina“ nebylo hlavním cílem ztvárnění všech členů rodiny, tím měl být podtržen spíše zájem dítěte o činnost, ale jednalo se především o zachycení vývojové úrovně ztvárnění grafického typu postavy na začátku výzkumného šetření a v jeho závěru.

Popsána a zhodnocena je přítomnost či nepřítomnost vyskytujících se znaků na lidské postavě, s množstvím detailů jako je hlava, trup, končetiny, krk, vlasy, uši, příkrývka hlavy. Na obličeji znázornění nosu, úst a očí. Hodnocena je úroveň ztvárnění a připojení končetin. Dále úroveň grafomotoriky, vedení linky, celkový dojem z obrázku, jeho kompozice, dodržení zadání popř. souvislost se skutečností v počtu ztvárněných postav a přítomnost přibývajících detailů v kresbě. Součástí hodnocení jsou i okolnosti vzniku kresby, jako je zájem dítěte nebo jeho zvláštní projevy při činnosti.

2.5.2 Indikátory v hodnocení kresby na téma „Můj dům“

U kreseb na téma „Můj dům“ jsou hodnoceny indikátory, které charakterizují podobu domu, jako jsou okna, komín, dveře a detaily v kresbě s tím spojené, například okna otevřená, dveře s klikou, komín ze kterého se kouří.

Součástí hodnocení je řešení kompozice, celkový dojem kresby, množství detailů, bohatost kresebného vyjádření, schopnost dodržení zadání nebo souvislost se skutečností. Popsány jsou také okolnosti vzniku kresby, zájem dítěte o činnost, či jeho zvláštní projevy při realizaci artefaktů.

2.6 Případová studie č. 1 ALENKA

Anička vyrůstá v neúplné rodině, žije s otcem. Maminka rodinu opustila v jejím útlém dětství, když jí byly tři roky. Otec podporuje jejich vzájemné setkávání, které je nepravidelné, zhruba jednou až dvakrát do měsíce na dva až tři dny. Matka žije s přítelem v nedaleké vesnici a pravděpodobně má psychiatrické potíže, což vyplývá jak z komentářů dívky při kresbě, tak z rozhovorů s otcem.

Otec se snaží Aničce maximálně věnovat v mezích svých možností. Mají spolu pěkný vztah, reaguje na její potřeby, projevuje zájem o její spokojenost v mateřské škole a komunikuje s učitelkami.

Její širší rodinu tvoří babička (matka otce), která žije ve společné domácnosti v rodinném domě na venkově. Anička se o rodině nezmiňuje, ani o babičce, působí bezstarostně. Prostřednictvím kreseb vyplývají často na povrch její přání, na kterých znázorňuje tři osoby: matku, otce a sebe.

Anička je dobrosrdečná, má ráda společnost, vyhledává ji, ale těžko se v ní prosazuje. Je nesebevědomá, bojí se říci, co chce, reagovat na otázku a prosadit si svůj názor. Raději ustoupí a to i přes to, že má pravdu nebo je v právu.

Její tempo je velice pomalé, se sklony k lenosti. Často ulpívá pohledem, pokud má promluvit a těžkopádně reaguje, fyzicky má sklony k obezitě. Její řeč je bezproblémová, má dobrou výslovnost, dokáže se srozumitelně dorozumět, správně tvoří věty i složitá souvětí. Tempo řeči je většinou velice pomalé a hlas tichý.

Ráda pečuje o druhé, je starostlivá, ale s postupujícím věkem více direktivní vůči mladším dětem ve chvíli, kdy se jí nechtějí podřídit. V kolektivu si našla své místo jak

mezi mladšími dětmi, jako opatrovnice, tak mezi vrstevnicemi, se kterými sdílí společné zájmy, které jim jsou podsouvány médii (módní trendy hraček).

Pokud cítí k dospělému blízkost, ráda se přitulí, ale působí při tomto kontaktu velice nejistě. Pokud má nějaké trápení nebo zranění, nikdy si nestěžuje, většinou vše snáší sama pro sebe. Má ráda, když si s ní někdo prohlíží knížky, což vyplývá pravděpodobně i z její potřeby mít důvěrnou pozornost blízkého člověka jen pro sebe.

Její socializační potřeby převažují nad všemi ostatními, touží po společenství a po přijetí a to i za cenu sebezapření a vlastních ztrát. Zájem o hru s vrstevníky je pro ni stěžejní.

Anička obecně ráda kreslí, nebyl problém získat její zájem pro činnost, ale měla potíž vytvářet výtvarné produkce na konkrétní téma. Vždy ji trvalo, než se do činnosti „ponořila“, byla nejistá a těkavá po okolí. Následně měla problém s popisem obrázků. Občas měla poněkud zvláštní komentáře, problém odpovědět na jednoduchou otázku, někdy bylo znát, že si odpovědi „vymýšlí“.

2.6.1 Téma: Moje rodina (Alenka)

Obrázek č. 1; ze dne 2. 4. 2013, věk: 4;11 – viz příloha č. 2.

Obrázek č. 1 vznikl v době, kdy bylo dívce 4;11 let. Dívka byla zpočátku tvorby nejistá, nevěděla jak téma uchopit. Abych ji podpořila v zájmu, dala jsem ji k dispozici výběr mezi tužkou a možností obrázek ztvárnit barevně, projevila zájem o fixy. K dispozici měla žlutou, červenou, zelenou, modrou, hnědou a černou barvu. Pracovala v prostředí třídy po odpoledním odpočinku.

Celý obrázek působí úzkostně, disharmonicky, z důvodu nesymetrie zobrazovaných tvarů, vedením a napojováním linií, způsobem vybarvování v podobě „čmárání“, volbou barev, tak i výrazem postav, nepoměrem jejich vzájemných velikostí a způsobem jejich zobrazení v prostoru.

Výchozí polohu pro práci zvolila horizontální. Do středu plochy umístila dům, jehož obrysovou linii vytvořila modrou barvou, měla snahu vybarvit střechu, ale neměla trpělivost. Vznikla částečně začáraná plocha. Vedle domu umístila otce, který je ztvárněn černou barvou. Grafický typ lidské figury zatím není ustálen. V obličeji má vyznačený kulatý nos, ústa a kulaté plné oči, které mají vyznačený pohled dalším detailem, který dává pohledu postavy výraz. Dá se domnívat, že znázornila i vousy pod nosem a obočí nebo čelo. K vertikálním liniím, znázorňujícím trup i tělo připojila dvojlinkou vedené mohutné ruce, zakončené čtyřmi prsty na každé ruce. Mají vzezření „plácaček“. Což je v tomto období běžné. U nohou jsou naznačená chodidla směřující doleva. Dojem z postavy je spíše negativní, souzeno podle úsměvu, jakoby se postava vysmívala. Ke ztvárnění domu využila prvku transparency, což nám umožňuje vidět dovnitř. Nejsou znázorněna okna, komín, dům má dveře a kliku.

V domě jsou vyobrazeny dvě postavy, které nemají pevné místo, ale „vznáš se“. Podle komentáře dívky je to babička a ona sama v podobě žluté, nevýrazné barvy. Z celkového dojmu obrázku, díky volbě barev, působí její postava „jakoby“ tam ani nebyla. Má již vyznačený trup, dlouhé končetiny s chodidly rozbíhavým směrem. Na hlavě jsou znázorněny vlasy a tečkou oči a nos. Jednoduchou linií jsou znázorněna ústa vedená do úsměvu. Horní končetiny jsou nezřetelné, vzhledem k barevnému odlišení se lze domnívat, že jsou obě vyobrazeny ledabyle jednou linií směřující k postavě babičky. Zajímavostí na postavě dívky je, že hlava a trup jsou vedeny jedním tahem, což svědčí o jisté kresebné dovednosti, část hlavy není oddělena od trupu, předěl tvoří její úsměv.

Dominantní postavou v domě je babička. Detaily její postavy, jako jsou prvky obličeje, oči, ústa a nos, spolu s končetinami jsou rozlišeny od těla kontrastní černou barvou, jinak je vyobrazena žlutě. Její postava působí drobněji než dívčina. Chybí jí vlasy, dolní končetiny jsou nakresleny jednoduchou linkou s vyznačenými chodidly, přičemž je každá jinak dlouhá, jedna výrazně směřuje k postavě otce. Horní končetiny jsou znázorněny dvojlinkou, opět „lopatovitého tvaru“ a pouze na jedné ruce znázorněné tři černé prsty. Podle popisu Aničky má babička v rukou hole, což odpovídá realitě, má problémy s chůzí.

Na obrázku se vyskytují dvě místa, kdy se Anička snažila plochu vybarvit, ale nedokončila, neměla trpělivost. Zajímavý je předmět, který se vznáší mezi postavou Aničky a otce a symbolizuje dárek. Postava otce je jednoznačně zobrazena směrem k Aničce a „domovu“ a svým postojem působí, jako kdyby bránila postavám opustit dům, ve kterém jsou uzavřeni.

Dům nemá pevnou základnu, vznáší se, je směřován střechou doprava. Obrázek je barevně zredukován na černou, žlutou, modrou a červenou.

SHRNUTÍ: Grafický typ lidské figury zatím není ustálen. Je v procesu vývoje, přibírá nové znaky. Již se nejedná o kresbu hlavonožce, horní končetiny jsou zobrazeny dvojlinkou, prozatím kolmo k tělu, v pozici „strašáka“, dolní končetiny jsou znázorněny lineárně s náznakem chodidla. Postavy nejsou oblečené. Všem chybí vlasy, kromě autorky. U jedné postavy se už objevuje znázornění trupu (dívka).

Vývojovými znaky kresba odpovídá jejímu věku, ale je velice disharmonická, což vypovídá pravděpodobně o duševním rozpoložení dítěte. Nejistotě, dezorientaci, také netrpělivosti, hledáním rychlých jednodušších řešení.

Anička pracovala velice nejistě, po celou dobu mlčky, byla těkavá po okolí, jako když hledá oporu. Zadání dodržela, nakreslila svou rodinu, babičku a otce, se kterými žije v domě. Asociace kresby domu do obrázku vznikla pravděpodobně díky její předešlé kresbě na téma Můj dům a slovní instrukcí: „Namaluj mi svou rodinu kdo bydlí v tomto domě?“ (obrázek domu měla před sebou). Doplnění instrukce vzniklo z důvodu její bezradnosti nad původním zadáním, proto jsem ho konkretizovala.

Obrázek č. 2; ze dne 9. 4. 2013, věk: 4;10 – viz příloha č. 2.

Druhý obrázek vznikl v době, kdy bylo dívce 4;10 let, po jejím návratu z krátkého třídního pobytu u matky. Pracovala v prostředí absolutního klidu (při odpoledním odpočinku), přesto měla problém s koncentrací. K dispozici dostala bílý papír formátu A4 a barevné pastelky.

Na ploše zobrazila tři postavy, zleva matku, uprostřed dívku, vpravo otce, matku začala kreslit nejdřív. Na obrázku prý chybí babička „ta se tam už nevešla“. Dítě v tomto věku, pokud má potíže s kresbou předmětu, si zcela běžně pomůže slovním vyjádřením, proč tam předmět nezobrazilo (UŽDIL, ŠAŠINKOVÁ, 1980).

Dívka pokračuje v zdokonalování svého grafického typu, dá se usuzovat, že barevně rozlišila trup, postavám znázornila vlasy po obvodu hlavy, všechny postavy mají oči ústa a nos, přičemž postava otce a matky má ústa otevřená. Horní končetiny jsou připojeny na schéma trupu ztvárněného dvěma vertikálními liniemi vedenými z hlavy, jsou dvojdimenzionální, s vyznačenými prsty nesprávného počtu. Opět mají jakési „plácačkovité“ vzezření, ale oproti předešlé kresbě zde byla vůle o zachování symetričnosti, což je zřetelné i na tlaku tužky a linii jejího vedení. Postava matky má ruce znázorněny odlišně oproti ostatním postavám, končetiny všech postav jsou ztvárněné v R-principu, trčící do stran. Z hlediska vývoje kresby se u kresby rukou matky může jednat o náznak pohybu. Jsou i užší, což postavu činí symetričtější. Hlava stále zůstává u všech postav největší. Dolní končetiny mají postavy zahnuté, dívka a otec mají dokonce boty.

Dívka volila netradiční barevný kolorit, postavy jsou pestré a hlavy postav jsou ztvárněny modře, zeleně a hnědě.

Celkové rozložení figur vyplňuje celou plochu formátu, matka je znázorněna v levé třetině plochy téměř na základní linku, ostatní „se vznášejí“. Je správně rozlišena velikost postav dítě – dospělý, ale dítě nestojí pevně na zemi, úroveň hlavy má ve stejné výšce jako dospělý.

Zajímavostí je výklad dívky ke kresbě, po dokončení obrázku. Dívka mluvila pomalu, hledala slova, dělalo to dojem, že si vymýšlí. Na otázku ohledně volby barev dívka odpověděla, že matka je modrá „rozčiluje se, je rozčilená“, v jedné ruce má nůž na krájení masa (ruka znázorněna černě, s předmětem, kterým se dotýká dívky). Táta je zelený „má radost, že má maso“. Oblečení matky není vybarvené, protože má podle slov dívky bílou noční košili, „pořád leží v posteli“. Dívka se oděla do černé barvy, jejíž užití charakterizuje DAVIDO takto: (2008, s. 37) „Vyskytuje se v jakémkoliv věku a prozrazuje určitou míru úzkosti.“

Obrázek nepůsobí příjemným dojmem, jediná usmívající se postava je dívka, ale kombinace barev zelená, modrá, hnědá může svědčit o deprivaci. Otevřená ústa ostatních postav mohou značit křik, volání. Matka má ústa vybarvená hnědou barvou. ŠICKOVÁ - FABRICE (2002, s. 120) se k hnědé barvě mimo jiné vyjadřuje: „Hnědou však

mají v oblibě i depresivní lidé.“ Dívka se držela zadání, to je její představa rodiny, i přes to, že ve skutečnosti žije pouze s otcem.

Nově zobrazené prvky: boty, vlasy, náznak trupu, pohybu rukou u jedné z postav.

Obrázek č. 6; ze dne 14. 10. 2013, věk: 5;4 – viz příloha č. 2.

V kontrastu s obrázkem č. 2 jsem zvolila popis obr. č. 6, v době kresby bylo dívce 5;4 let. Opět na něm znázorňuje rodinu v podobě sebe, matky a otce (zleva doprava). Je zde patrná regrese ve vývoji oproti předešlému období, což je zřejmé už z rozložení postav na ploše (horní část levé strany listu), velikosti postav (všechny jsou stejně velké, drobné) a jejich jednoduchém symbolickém ztvárnění. Jako jednu z možných příčin stejného zobrazení všech postav naznačuje NOVÁK (2004) obvykle „nedostatek kreslířských dovedností,..“. Vzhledem k možnosti porovnání s předešlými reprodukcemi je zřejmé, že dívka umí rozlišit kresebně velikosti postav, proto usuzuji na regresi ve vývoji.

Všechny postavy mají k hlavě připojené dolní končetiny a na nich boty. Horní končetiny jsou u dvou postav dvoudimenziální zakončené třemi prsty, jedna z postav ruce nemá znázorněny vůbec. Matka s dívkou nežije, tudíž nemají kontakt, o čemž se dá z absence jejich končetin uvažovat.

U postavy dívky, jako jediné, je zobrazen trup, horní končetiny jsou nesprávně napojené k nohám, což je ale v tomto období běžné. Postavy rodičů se usmívají, dívka má vyceněné zuby. V obličeji má více zvláštních detailů, jako je množství řas, nebo naznačené obočí, či zvýrazněná hlava, která je několikrát obtažena tvrdou linií. Z přítlaku tužky a celkového ladění obrázku se dá usuzovat na pocit agrese a tísně ze strany dítěte. Vše je umocněno těžkou duhou pestrých barev, která není zakreslena jedním vícevrstevnatým barevným obloukem, ale je rozdělena na dvě části, stejně jako její rodina, která nežije v jednom celku.

Obrázek je barevně zredukován na černou, hnědou, zelenou, červenou, žlutou a modrou barvu, svým barevným koloritem působí agresivním dojmem. Duha se může vyskytovat na kresbách dětí jako symbol tísně.

Obrázky č. 7, 8; ze dne 10. 1. 2014, věk: 5;7 – viz příloha č. 3.

Při tvorbě obrázků č. 7 a č. 8 bylo dítě 5;7 let. Nejdříve vytvořila obr. č. 7, ale nebyla s ním spokojená, spontánně obrázek tedy otočila a pokračovala znovu od začátku.

Opět znázornila tři postavy, oproti dřívějším kresbám je zde vývojový posun. Figura má již zřetelně diferencované schéma hlavy, trupu, horních a dolních končetin.

Na hlavě jsou u všech postav vyznačené vlasy, v obličeji oči, ústa a nos, všechny v jednotné grafické podobě. Postavy jsou již oblečené, dvě z nich s náznakem krku.

Na trup jsou napojeny jednoduchou linkou končetiny zakončené paprskovitě vyvedenými pěti prsty, téměř u všech postav.

Nohy jsou zobrazeny lineárně, mírně od sebe, dole zahnuté.

Postavy jsou již oblečené, což je další vývojový posun. Na oblečení jedné z postav se objevuje nově detail, zdobnost, dá se usuzovat i na nepravý ornament, kterým dítě zaplňuje plochu a vzniká z líbivosti v opakování znaků (UŽDIL, 1980).

Vývojový posun je i v symetričnosti postav, i přes to že horní končetiny ještě nepřiléhají k tělu, ale jsou zobrazeny v R – principu a trčí do stran. U jedné z postav jsou dolní končetiny nakresleny v pohybu, může se usuzovat o počátky pokusu zobrazení z profilu.

Změna je viditelná i v řešení prostoru plochy papíru, kdy postavy sestoupily na základní čáru, figury jsou dále řazeny vedle sebe.

Dívka opět znázornila sebe, otce a matku, která s nimi nežije ve společné domácnosti. Neměla zájem o použití barev. Pracovala spokojeněji než dříve, byla uvolněná, cítila se jistější, což je pravděpodobně způsobeno i opakováním tématu.

Obrázek č. 9; ze dne 22. 1. 2014, věk: 5;8 – viz příloha č. 3.

Tento obrázek vznikl v době věku 5;8 dívky. Je velice výrazný, což je dáno spontánní volbou barevné kontury prostřednictvím černého fixu. Působí tvrdě a způsobem rozložení postav po ploše, které se vznášejí v prostoru, spolu s vyobrazením vzpažených rukou a otevřených úst, vypadají postavy, jako když volají o pomoc. Obrázek má dynamiku, při bližším pohledu nepůsobí nepříjemně.

Zajímavostí je, že dívka, ač opět pracovala na téma Moje rodina, ztvárnila někoho jiného než v předešlé kresbě. Z rozhovoru nad kresbou sdělila, že se jedná o její maminku, sestru a kamarádku Johanku. Dívka přitom ve skutečnosti sestru nemá. Na můj udivený dotaz, ohledně sestry její skutečnost opět potvrdila. Vnímala jsem to jako její přání. Obrázek vystihuje realitu posledních pár měsíců, kdy pro dívku přichází občas do školky maminka s malou dcerkou Johankou, když je otec pracovně mimo bydliště.

Z obrázku je patrný vzájemný kontakt všech vyobrazených postav, zdůrazněný linií která je všechny propojuje v oblasti rukou.

Figurální schéma postav již odpovídá dalšímu vývojovému stupni. Postavy jsou dokonce zobrazeny v pohybu, zobrazením končetin v profilu, u jedné je detail podpatku. Všechny končetiny jsou již zdvojené. Paže ještě nesestoupily podél těla, stále „trčí“ do stran, což ale v této vývojové fázi není neobvyklé. Figury mají dlouhé vlasy, obličej má výraz, v očích mají zobrazenou čůčku v podobě tečky.

Figura je správně rozčleněná, postavy jsou oblečené, zvýrazněné řadou knoflíků.

Kresba již vyžadovala kresebnou dovednost, linie jsou vedené jistě, plynule. Dívka pracovala radostně, za svou slovní výpověď k obrázku si stála, byla přesvědčivá, dokonce až důrazná. Lze se domnívat, že zobrazila své přání, pozici, ve které se cítí dobře a pravděpodobně přijímaná.

Obrázek č. 11; ze dne 5. 3. 2014, věk: 5;9 – viz příloha č. 3.

Poslední obrázek ze souboru artefaktů dívky na téma Moje rodina byl vytvořen když jí bylo 5;9 let.

Dívka už o tvorbu na toto téma nejevila velký zájem, pracovala rychle a činnost se snažila brzo dokončit. Čímž se dá vysvětlit i prázdná, nevyplněná plocha papíru.

Opět ztvárnila tři postavy, řazené vedle sebe na základní linku, v pořadí já, máma, táta. Obrázek vznikl ze směru zleva doprava. U postav ještě nejsou rozlišeny mužské a ženské rozdíly, což může být dáno i situací v rodině, kdy otec supluje v rodině matku.

Grafický typ lidské figury je již ustálen, těla mají správné proporce a jsou morfologicky propracovaná. Změna nastala v umístění paží, které již přiléhají k tělu. Jsou zakončeny velkými prsty, i když v nesprávném počtu. Dá se usuzovat, že je již vyobrazen i krk, protáhlostí od těla. Celkově jsou postavy symetrické. Všechny mají stejné znaky: dlouhé vlasy po obvodu hlavy, velké oči s řasami otevřené reálnému světu, ústa vyobrazená dvojlinkou (u dvou z postav) do úsměvu, naznačen je dvojdimenzionální nos. Nohy paralelně vedle sebe, znázorněny jsou boty u každé z postav, některé v poloze z profilu. Postavy jsou oblečené.

Dívka obrázků vybarvila pastelkami, volila barvu žlutou, oranžovou, červenou, růžovou, fialovou, zelenou a modrou, čímž mu dala pestrý vzhled. Jak se zmiňují UŽDIL, ŠAŠINKOVÁ (1980), všude tam, kde barva není svázána s představou samotné věci, nemá hodnotu věčné konstanty, popouští dítě uzdu své zálibě v krásných barvách a dává přednost jedním barvám před druhými. Svou roli hraje i emocionální vztah k zobrazovaným prvkům.

Komentář ke kresbě: „Jdeme k řece.“ Řeka je ztvárněná modrou linkou na spodní hraně papíru. Doplnila ji až po rozhovoru nad kresbou. Ve skutečnosti žije dívka u řeky. Dále v činnosti nechtěla pokračovat, dodatečně ještě vyznačila oblohu sluncem, kterému dala lidský výraz symbolem očí a úst.

Obrázek č. 12 – test školní zralosti – viz příloha č. 4.

SHRNUTÍ NA ZÁVĚR: Celkově je zřejmý výrazný vývojový posun v kresbě postavy od počátečního hlavonožce až po figurativní schéma se správnými proporcemi a morfologickým propracováním. Vývojový posun nastal i v prostorovém vnímání a rozvržení postav na ploše, postavy jsou řazeny vedle sebe na základní linku, mají objem a dynamiku danou barevným koloritem. Dívka používá ve svých kresbách výraznou barevnost. Významná je snaha o kresbu z profilu, vyobrazením směru nohou.

2.6.2 Téma: Můj dům (Alenka)

Obrázek č. 1, 2, 3; ze dne 2. 4. 2013, věk: 4;11 – viz příloha č. 5.

Obrázek č. 1 vznikl v době, kdy bylo dívce 4;11 let. Dívka projevila zájem o barevné fixy. K dispozici měla barvy žlutou, červenou, zelenou, modrou, hnědou, černou. Pracovala v prostředí třídy po odpoledním odpočinku.

Na začátku činnosti byla velmi nejistá, nevěděla si se zobrazením domu rady. Začala žlutou barvou a nakreslila obrys nedokonalého středně velkého obdélníku, který umístila do centra plochy papíru. Byla nespokojena, list otočila a pokračovala znovu. Zobrazila červenou barvou čtyřúhelník, podstatně větší a na něj umístila zelenou střechu, kterou se jí na jedné straně nepodařilo napojit na obvodovou linii domu. Střecha se jí nevešla celá, není zakončena špičkou, ale „uříznuta“ ve snaze zachovat formát. Dům tedy částečně uniká z formátu. Je nakreslen pouze lineárně, v oblasti dosedající střechy na kostru domu je přítomné čárání.

Dívka opět nebyla spokojena, vadilo jí špatné umístění střechy, tak požádala o jiný papír a zkusila dům znovu. Tentokrát se jí podařilo zobrazit stavbu, která má charakter klasického venkovského domu s trojúhelníkovým štítem, což je podle UŽDILA, ŠAŠINKOVÉ (2008) běžnější v počátcích kresby dítěte na toto téma. Obrys domu je nakreslen ve tvaru modrého obdélníku protáhlého do výšky. Je tak velký, že opět nezbylo dostatečné místo na střechu. Dívka si s tím poradila umístěním štítu střechy pod základnu domu, přičemž střech vyobrazila hned několik. Množství špičatých střech může skrývat potenciál agrese či vzteku. Dům má pevnou základnu, ale vzhledem k dodatečnému umístění střech na dolní linku domu, dívka zobrazila ještě jednu, kterou umístila nad vyobrazené střechy. Střecha, podle ŠICKOVÉ–FABRICI (2002), symbolizuje myšlení a fantazii dítěte. Domnívá se, že pokud chybí nebo je malá, může signalizovat neschopnost snít a málo fantazie. Z tohoto obrázku vyplývá, že znázornění střechy bylo pro dítě důležitým symbolem. Na obrázku dále zobrazila dvě okna, s jejichž barevností si pohrála. Dá se usuzovat, že okna jsou otevřená. Okna jsou oči do okolí a jejich přítomnost v kresbě symbolizuje normální vývoj dítěte (ŠICKOVÁ–FABRICI, 2002). Dveře do domu jsou vyobrazeny a vybarveny červenou barvou, obvod

dveří ze stran vyplněn černou linií. Zajímavostí jsou i další dva objekty ztvárněné po stranách domu, které jsou „začarány“ černým fixem. Přeskrtávání a gumování svědčí o nedostatečné důvěře, nebo o potlačení toho, co by mohlo vyjít najevo, jak píše DAVIDO (2008).

Stavba má dvě okna a dveře, tak má jisté antropomorfní znaky (oči, ústa). DAVIDO (2008) tvrdí, že každá stavba se podobá člověku nejenom svými antropomorfními znaky, jako je *obličej, oči, ústa, uši, ale dokonce má i duši*. Pokud tedy budeme usuzovat, že dítě vyjádřilo prostřednictvím kresby domu své „já“, lze uvažovat o její nestabilitě, nejistotě a dezorientaci.

Na domu chybí komín, který je považován za falický symbol a zároveň představuje teplo ve vztazích. Zajímavostí kresby je barevný kolorit, dívka si hrála s barvami, střídala, obměňovala, barevně prolínala (viz. okna), což svědčí o její tvořivosti a zálibě ve vztahu k výtvarnému tvoření a výše zmíněné fantazii.

Dívka dodržela zadání i přes to, že se potýkala s různými nezdary při realizaci, jako bylo řešení formátu, s čímž se nakonec vypořádala „po svém“.

Obrázek č. 4, 5; ze dne 3. 6. 2013, věk: 5;2 – viz příloha č. 5.

Při kresbě těchto obrázků bylo dívce 5;2 let. Pracovala s tužkou a pastelkami rozšířeného barevného spektra. Obrázek vznikl v době po návštěvě u matky. Na prvním obrázku je vypodobněn dům, ve kterém žije matka. Podle následného rozhovoru, je postava vedle domu matka, „často je na mě rozčilená, že si neuklidím hračky“. Na otázku proč si je neuklidí, odpovídá dívka, že neví kam patří. „Co dělá matka vedle domu?“ Dozvídám se, že jde na záchod, který má umístěný mimo dům. Na základě toho zjišťuji, že dítě u matky chodí na nočník. Rozhovor nad kresbou poskytuje cenné informace. Popisem obrázku dochází i k upevňování vnitřní stability dítěte. V případě této holčičky se v budoucnu náš rozhovor stával pro její uvolnění a stabilizování cennější, než sama kresba, což ale jedno bez druhého nelze.

Výchozí polohu ke kresbě obrázku č. 4 zvolila vertikální. Dům je vyobrazen přes celou plochu papíru. Je nakreslen lineárně, má tvar domu s trojúhelníkovým štítem, ve kterém jsou nakresleny tři okna, z nichž jedno je kulaté a dvě jsou obdélníková. Dá se domnívat, že ve štítu mělo být okno pouze jedno a dívka to kresebně nezvládla. Okna

jsou většinou zobrazována pod římsu. Další tři okna jsou zobrazena na ploše domu, dvě jsou téměř nad sebou a jedno vedle dveří, což je opět nesrovnalost. Dveře jsou uprostřed a mají kliku. Může se ale jednat i o vysoký dům, s více byty, čemuž by se toto vyobrazení blížilo víc. Realitu neznám. Střechu dívka naklonila doleva, aby se ji podařilo dodržet formát. Nechybí vyobrazení komínu, ze kterého se kouří.

Linie vedená tužkou je jistá, ale poněkud ledabylá. Je vidět pokročilá výtvarná dovednost, ale v jistém smyslu nezáměr dítěte nechat si na kresbě záležet.

Dívka pokračovala obrázkem č. 5, kde vyobrazila domy dva, ve kterém žije s tátou a babi. Opět pracovala na plochu vertikálně. Jeden dům je větší, druhý menší, oba mají trojúhelníkovou střechu. Každý z domů má komín, ztvárněný v R-principu. Střecha je již pravidelná a správně doléhá na obvod domu. Oba domy mají tři okna, přičemž jedno je vždy umístěné vedle nevýrazných, téměř přehlédnutelných dveří. Druhý dům je úzký, okna má umístěná pod sebou, dveře mají kliku. Domy jsou v těsné blízkosti sebe, přičemž na pravé straně listu vznikla prázdná rezerva.

Při kresbě spontánně jmenuje barvy, které používá. Volí pestrobarevný kolorit, činností je zaujata, popouští uzdu zálibě v krásných barvách. Podle UŽDILA, ŠAŠINKOVÉ (1980) potřeba barevné nadsázky zpočátku souvisí s potřebou dítěte rozlišit věci na obraze, zřetelně a čitelně. Svou roli hraje i emocionální vztah k zobrazovaným prvkům. Dítě začalo být postupně unavené, činnost dokončilo, ale z hravosti a střídání velkého množství barev přešlo k ledabylému „vyčmárání“.

DAVIDO (2008) konstatuje, že *„děti jejichž rodiče spolu nežijí, obvykle zobrazují dva domy, otcův a matčin“*.

Obrázek č. 6; ze dne 19. 7. 2013, věk: 5;3 – viz příloha č. 5.

Takto vypadá asi ideální představa dítěte o jeho domě. V době kresby bylo dívce 5;3 let. Bylo období léta, uvolnění, dívka se chodila často koupat do řeky před jejich domem. Nakreslila obrázek „kde žijí všichni“, což není realita. V následném rozhovoru přesně popsala, kdo má jaké okno. V domě žije ona, otec, babička, strejda (přítel matky), matka. Své okno umístila vedle okna otce, nejdál od všech a do samostatné řady o samotě umístila červené okno matky. Dívka je od ní nejvzdáleněji a snad i „chráněna“ ostatními členy rodiny, kteří mají okna před ní.

Volbou barev a slabým přitlakem pastelky působí dům jemně. Má trojúhelníkovou střechu, která z jedné strany nedosedá na obvodovou římsu domu. Opět měla problém s řešením střechy, aby se na dům vešla, vyřešila to jejím sklonem doleva. Na střeše je zobrazen detail tašek. Komín je umístěn na obrys obvodu domu, kouří se z něj. Dům má pevnou základnu, ale je celkově nesymetrický. Dveře do domu jsou žluté, nakloněné doprava, se zobrazením detailu kliky a „krmení pro ptáčky“ nade dveřmi.

Oproti dřívějším kresbám přibylo detailů a dívka nezvolila tak syté, křičivé tóny. Objevuje se záliba v opakování líbivých prvků, v tomto případě oken.

Obrázky č. 7; ze dne 7. 10. 2013, věk: 5;6 – viz příloha č. 6.

Obrázek č. 7 vznikl v době, kdy bylo dívce 5;6 let. Zařadila jsem ho k popisu z důvodu barevnosti, pro srovnání artefaktu z přibližně stejného období na téma Moje rodina. Volbou neklidných barev, jednoduchostí a způsobem vedení čar jsou si velice podobné. Domnívám se, že to svědčí o regresi.

Dům je velký, nakreslený vertikálně, přes celou plochu listu. Dívka měla opět problém se zvládnutím formátu, což se jí nakonec podařilo sklonem střechy doleva. Kolem domu téměř nezbyvá místo, což působí tísnivě. Dům je bohatší o detail zdobení na dveřích, nemá komín, okna jsou tři, následně dále členěná, zvýrazněná různou barevností. Jedno z oken se snažila „začmárat“. Obrázek nepůsobí klidným dojmem.

Obrázek č. 8; ze dne 10. 1. 2014, věk: 5;9 – viz příloha č. 6.

Komín – R-princip, nový prvek: umělý ornament, celkově už nezáměr o téma, málo trpělivosti.

Obrázek č. 9; ze dne 5. 3. 2014, věk: 5;11 – viz příloha č. 6.

Poslední obrázek z tohoto souboru vznikl, když bylo dívce 5;11 let. Měla na výběr, které z témat chce malovat. Zvolila dům. „Můžeš mi namalovat tvůj dům?“ Dlouho přemýšlela, nešlo ji začít hned.

Jednoduchou linií rychle nakreslila kostru domu, který je umístěný na horizontální formát papíru. Dům je zobrazen v první polovině, výška je přes celý formát. Nemá zobrazenou základní linku, tu tvoří hrana okraje papíru. Střecha opět

nedosedá na obrysovou linii domu, je v levé části uskočena. Ztvárnila velká okna, malé dveře, nakonec komín v R-principu. Dlouho mlčky vybarvovala. „Co je v okolí domu?“ Nebyla schopna odpovědět. Plocha zůstala prázdná.

Celkově to na mě činilo dojem dojem, že ji malování nebavilo. Pravděpodobně se mi snažila vyhovět, což je její charakteristická vlastnost, ale činnost ji nenaplnovala. Domnívám se, že je to zřejmé i ze způsobu vybarvení domu, jehož provedení je „perfekcionalistické“, důsledné, vedené silným přitlakem tužky. Obrázek působí sterilním dojemem, ze kterého číší osamělost.

SHRNUTÍ: Během výzkumného šetření došlo u Alenky k vývoji v kresbě domu. Dům nese identifikační prvky jako jsou střecha, komín, okna, dveře. Získal stabilitu, má pevnou základnu, již se nevznáší v prostoru. Dívka se zdokonalila i v organizaci umístění střechy, což jí činilo největší obtíž. Kresby obsahují málo detailů a to i v okolí domu. Obohacování kresby detaily je normální prvek vývoje, v tom je její kresba stále chudá. Může to souviset se skutečným málo podnětným rodinným prostředím a slabými sociálními kontakty.

2.7 Případová studie č. 2 KLÁRKA

Klára žije v úplné rodině, má starší sestru, o dva roky, která navštěvuje základní školu. Žije s rodinou na venkově, v panelovém domě. Rodina dobře spolupracuje s mateřskou školou, komunikuje, reaguje přiměřeně na potřeby dítěte v souvislosti s požadavky školky. Při kontaktu Kláry a rodičů, při jejím vyzvedávání v odpoledních hodinách, bych hodnotila její kontakt s otcem jako emočnější. Klára mu skáče do náruče, je vřelá. Při setkání s matkou je její chování praktičtější, matka většinou stojí v místnosti a Klárku koriguje v chování a „popohání“ k odchodu.

Klára je bystrá, pohotová, vnímavá, přiměřeně sebevědomá, nebojácná, ale zbrklá. Výborně reaguje na to, co se po ní chce, je aktivní, veselá. Ve skupině ostatních patří k těm, kteří se nestydí říci svůj názor a prosadit se, „spolupracovat“.

O nové věci má zájem, je zvědavá. Její zájmy nejsou vyhraněné, zajímá se o vše, co je aktuální. Je společenská, většinou je mezi iniciátory nových aktivit „v centru dění“, dokáže si užít hru sama, zrovna tak jako ve společenství ostatních.

Ve skupině dětí se pohybuje jistě, umí se prosadit, „zjednat si pořádek“. Pokud skupina nereaguje, hledá oporu v dospělém, jako krajní řešení.

Občas se projevuje kolísavost jejích emocí, ráda se mazlí a tulí, dělá jí dobře blízkost dospělého, pokud k němu cítí náklonnost, dává to fyzicky najevo.

2.7.1 Téma: Moje rodina (Klárka)

Obrázek č. 1; ze dne 16. 4. 2013, věk: 4;10 – viz příloha č. 7.

Obrázek č. 1 vznikl, když Klárce bylo 4;10 let, úkolem bylo nakreslit svou rodinu. K dispozici dostala trojhrannou tužku a měla možnost použít následně pastelku.

Jako výchozí polohu pro svůj obrázek volila horizontální. Po nakreslení kruhu (hlavy) papír otočila, nebyla spokojena a pokračovala na druhou stranu. Tam nakreslila jednu velkou postavu do levé části od středu plochy. „Ostatní se tam nevešli“, jak komentovala na závěr, pracovala rychle, jistě a soustředěně.

Kresba působí optimisticky, připomíná „šáška“ svým úsměvem a čepičkou s bambulí na hlavě.

Z kresby není zřejmé, zda se jedná o postavu muže nebo ženy, což by se dalo usuzovat z vlasů, které chybí, i přes to se dá domnívat, že nakreslila sama sebe.

Na obličejí nechybí oči, ústa vedená dvojlinkou a nos. Vyspělost kresby se dá zachytit v detailu, kdy oči mají řasy i „čočky“, což jí dává výraz. Na hlavě nakreslila uši, které ztvárnila rovněž dvoulinkou, a opět se věnovala jejich detailu.

Hlava je celkově k poměru těla větší, ale již se nejedná o hlavonožce, postava má trup, znázorněný tvarem trojúhelníku, kdy hlava dosedá přímo na hranu jedné strany, není znázorněn krk.

Ruce má dvojdimenzionální, zakončené prsty po obvodu konce ruky. Pravá ruka má šest prstů, levá pět.

Nohy jsou jednoduché, bez zahnutí. Horní končetiny mají znaky R – principu, což značí nižší vývojový stupeň kresby, ale vzhledem k jejímu věku je obvyklý.

Z celkového formátu zaplňuje celou polovinu plochy, což může poukazovat na nevytříbenou jemnou motoriku, kdy je lepší dítěti předkládat větší formát.

O tom svědčí i linka, která je vyrytá a „tlustá“, její vedení působí jistě, autorka měla představu, jak má její postava vypadat, již má ustálený grafický typ.

Linky jsou nepřesně napojované, především v místech, kde se mají setkávat (přesah). Celkově obrázek působí optimisticky, energicky, jako když dítě srší energií, jistotou, na což se dá usuzovat i z velikosti kresby, která zaplnila celou levou část a nikoho jiného tam nepotřebuje (egocentrismus), nezaplněná pravá plocha formátu.

V kresbě se objevuje znak transparentnosti (bambule). Kresba vývojově odpovídá jejímu věku.

Obrázky č. 5, 6; ze dne 12. 9. 2013, věk: 5;3 – viz příloha č. 7.

Obrázky č. 5, 6 vznikly v době, kdy měla Klárka 5;3 let. Pracovala s obyčejnou tužkou a pastelkami barevného spektra: žlutá, červená, zelená, modrá, hnědá, černá. Při činnosti seděla u stolečku v čase, kdy ostatní děti odpočívaly. I přes to sledovala jakékoliv změny ve třídě a měla potíže s koncentrací.

Nejdříve nakreslila jednu postavu, znázorňující sestru s komentářem: „...tak já už mám Petrušku, to je moje ségra a má mikádo, protože je k uším“. Začala malovat druhou postavu, sebe, ale náhle přestala, prý chtěla jiné náušnice. Práci přerušila s komentářem, že se jí to nezdařilo a list otočila. Dokázala to i slovně zdůvodnit, že se nemůže soustředit. Ve třídě si hlasitě pobrukovalo jedno z dětí, které strhávalo její pozornost.

Začal vznikat obrázek č. 6. Na obrázku jsou nakresleny čtyři postavy, různých velikostí, vznikaly ve směru zleva doprava. Klárka zobrazila nejdříve sestru, po té sebe, následně maminku a nakonec tatínka. Podle pořadí postav můžeme usuzovat na pozici dotyčného v rodině (vnímanou autorem kresby). Důležité je i pořadí postav směrem od

autora kresby. „*Kdo je blíže, bývá významnější a přijatelnější než ten, kdo je dále.*“ (NOVÁK, 2004, s. 12)

U figurativního schématu lidské postavy nejsou odlišeny znaky ženské a mužské. Objevuje se ale detail v podobě náušnic, který se zdá být pro dívku dost významný. Náušnice namalovala sobě a matce, dá se usuzovat, že se s matkou chce identifikovat. Detailu svých náušnic věnovala velkou péči, na levé straně je náušnice ve tvaru ruky, na pravém uchu ve tvaru houby. Na můj dotaz, proč sestra nemá náušnice, jsem dostala odpověď, že nemá propíchnuté uši. Velikost postav odpovídá realitě, Klárka je nejmladší a nejmenší.

Grafický typ lidské postavy je ustálen. Postava je tvořena hlavou, trupem trojúhelníkového tvaru, který přesahuje do části hlavy pažemi napojenými na trup a trčícími směrem vzhůru (R–princip) a dolními končetinami vycházejícími z jednoho místa připojeného k trupu. Jedna z postav je nakreslena bez rukou. Může se jednat o ilustraci osob, které nemají kontakt nebo vzhledem k tomu, že kreslila zleva doprava se dá i usuzovat, že je zapomněla, jak se vytrácela její energie, kterou věnovala detailům v kresbě. Poprvé se objevuje u jedné postavy dvojdimenzionální zobrazení končetin, jedná se o sestru, jejíž kalhoty začala vybarvovat černě s komentářem, že chtěla šedé, ale byla jen černá pastelka. Dívka se snažila o co nejvěrohodnější přiblížení realitě. Svou tvorbu doprovázela slovním komentářem.

Všechny postavy mají vlasy, nakreslené po obvodu hlavy. Věnovala jim pozornost. „Mamka má trochu červené vlasy a šedé („jak to namalovat?“), měla stálou potřebu o tom mluvit. Vyřešila to nejdříve malbou obouruč, v jedné ruce pracovala s černou, ve druhé červenou barvou, po chvíli pracovala jednou rukou, při čemž černou překrývala červenou. Věnovala se detailu uší, které znázornila u všech postav. Na obličejích jsou nakresleny oči, v podobě tečky, dvojdimenzionálně ztvárněný nos, a ústa také dvojlinkou, vyvedená do širokého měsíčkovitého úsměvu. Velkou pozornost věnovala i barvě oblečení, které porovnávala s realitou. „Zelené triko, takové dostala Petra od babičky.“ „Já mám kšilt takový a ještě s liškou, ale tu neumím namalovat.“ Snažila se nakreslit to, co vidí. Podle VÁGNEROVÉ (1999) lze takovou kresbu zařadit do fáze primárního symbolického vyjádření, která se objevuje na konci předškolního

období. Jak konstatuje, v tomto období se kresby stále více podobají skutečnosti, což dokládá Klára svým komentářem nad kresbou. Dítě v této fázi kreslí spíše to, co vidí.

Postavy nemají znázorněné boty či chodidla. Zatím jsou řazené vedle sebe, umístěné na spodní hraně plochy okraje, která jim vytváří základní linku.

Linie je zdůrazněná přitlakem, tvrdostí v jejím vedení. Zajímavý je barevný kolorit volbou černé, červené a zelené barvy.

Vývojově kresba odpovídá danému vývojovému období, i přes to, že je velice symbolická. Chybí znázornění prstů, žádná z postav nemá krk, který ještě v tomto věku není běžný a chybí náznak bot nebo chodidel.

Obrázek č. 8; ze dne 14. 2. 2014, věk: 5;8 – viz příloha č. 7.

Obrázek č. 8 vznikl jako poslední v řadě artefaktů na dané téma, Klárce bylo v té době 5;8 let. Úkolem bylo nakreslit svou rodinu.

Na ploše jsou znázorněny opět čtyři postavy, které odpovídají počtem realitě. Obrázek je kreslen ve směru zleva doprava, dívka měla o činnost zájem, ale spíše povrchní, jako možnost úniku z odpoledního odpočinku. Nejdříve je nakreslena klec morčete, po té Klárka, následně sestra, maminka a nakonec otec. Barevně obrázek neměla zájem zpracovat.

Postavy jsou symbolické, podle dříve vytvořeného figurativního schématu. Řazeny jsou vedle sebe, na spodní hraně listu. Všechny si jsou podobné, podle již dříve vytvořeného grafického typu. Všechny mají horní a dolní končetiny zobrazeny lineárně, konec horních končetin je u všech postav zakončen správným počtem prstů, opět zobrazených jednoduchou linií, paprskovitého vzezření. Horní končetiny jsou napojeny na trup, který je u dvou postav znázorněn pouze lineárně, u dalších je vyznačené oblečení, což je vývojový posun oproti předešlému období. Paže jsou stále značeny v R-principu. Kresba má znaky transparency, nejzřetelnější je to na postavě Klárky. Na obrázku přibyl další člen rodiny v podobě klece morčete Bobíka, které má pro dívku pravděpodobně význam, je nakresleno nejbližší, což dokládá tvrzení NOVÁKA (2004, s. 12) „Kdo je blíže bývá významnější a přijatelnější než ten, kdo je dále.“ Všechny postavy mají vlasy, přičemž otec se jejich tvarem odlišuje, což odpovídá i realitě. U postav je naznačen nový prvek, krk. Postavy působí vesele, což je dáno

dvojdimenzionálním úsměvem, u dívky dokonce s náznakem tváře, nos je naznačen u dvou postav také dvojlinkou, u dalších tvarem tečky a čárky.

Celkově kresba působí příznivou atmosférou, vývojově odpovídá průměru kresby dítěte daného období.

Vzhledem ke způsobu zobrazení vlasů a špatnému napojování linií působí kresba odbytě. To by odpovídalo rychlosti a nesoustředěnosti Kláry při činnosti.

Obrázek č. 9 – test školní zralosti – viz příloha č. 8.

SHRNUTÍ: Vývojový posun v kresbě dítěte nastal v řazení na linku, posunu v zobrazení počtu postav, které na konci výzkumného šetření odpovídají realitě, nově vyznačením krku, připojením hlavy na krk, zobrazení oblečení, počátku zobrazování dvojdimenzionálních končetin, tělesného schématu a detailů v kresbě (náušnice). Kresebný vývoj u Klárky není tak markantní v porovnání s případovými studiemi ostatních dětí. Klárka je ochotná spolupracovat, o činnost usiluje, ale následně je při realizaci nekoncentrovaná a povrchní.

2.7.2 Téma: Můj dům (Klárka)

Obrázek č. 1; ze dne 27. 3. 2013, věk: 4;9 – viz příloha č. 9.

První obrázek vznikl v době, kdy bylo Klárce 4;9 let. Zařadila jsem ho do souboru artefaktů, i když vzhledem k použití vodové barvy, o kterou tehdy projevila zájem a nebránila jsem ji v jejím použití, je obrázek nepřesné hodnotit v poměru k ostatním, které byly vypracované tužkou nebo s použitím barevných pastelek.

Každopádně symbol domu je dobře identifikovatelný. Výchozí poloha obrázku je horizontální. Dům je velký, umístěný do středu plochy, které zabírá převážnou část. Architektonicky se jedná o stavbu venkovského typu s trojúhelníkovou střechou.

Klárka zobrazila červenou barvou obrysovou linii domu, včetně základny. Obrys střechy je namalován černě, což následně splynulo s pozadím stejné barevnosti. Štít

domu má kulaté okno, plocha okolo je vybarvena modrozelenou barvou. Čelní stěna domu je bílá. Na její střed je umístěné jedno velké okno s červeným rámem a křížem uprostřed, modře vyplněné. Těsně vedle okna jsou hnědé dveře, které jsou prázdné, nevyplněné.

Klárka věnovala pozornost i okolí domu, kde experimentovala s barvami. Je zřejmé, že kresbu domu má osvojenou, linie štětcem jsou jisté, má představu o umístění jednotlivých prvků, barevné vyjadřování je pro ni hra. Kresba je ukotvená, stabilní, obsahuje málo detailů, což je pravděpodobně způsobené volbou techniky, užitím vodové barvy. U dveří není zobrazena klika, na střeše chybí komín. Klárka pracovala s chutí a zájmem, při práci nemluvila.

Obrázek č. 2; ze dne 19. 4. 2013, věk: 4;10 – viz příloha č. 9.

Obrázek č. 2 byl vytvořen ve věku dívky 4;10 let. Pracovala tužkou a pastelkami, ze kterých využila pouze červenou barvu. Měla jediný dotaz: „Teto, musí mít stejné barvy jako náš dům?“. Výchozí polohu obrázku volila opět horizontální. Nakreslila velký dům, přes celou výšku formátu, který umístila symetricky do středu plochy. Architektonicky se jedná o dům panelákového typu, což může být podle UŽDILA, ŠAŠINKOVÉ (2008, s. 29) znakem vyspělejší kresby. Píší, „*mnohaposchodové domy nejsou zpočátku v oblibě...*“ a dodávají, že spíš se setkáváme s vyobrazením venkovských domů s trojúhelníkovým štítem.

Základnou domu je hrana papíru. Obvodová linie domu má tvar obdélníku, na který dosedá úspěšně napojená střecha, která není špičatá. Na střeše jsou zobrazeny tašky, vytvořené obloučky z jedné linie, což svědčí o získané kresebné dovednosti a to i přes to, že je vlnovka nepravidelná, nesymetrická. Dá se usuzovat o principu grafoidismu, kdy se kresba naklání ve směru písma a dochází k zakulacování ostrých úhlů a písarskému přechodu jednoho tvaru do druhého (UŽDIL, ŠAŠINKOVÁ, 1980). Pracovala ve směru zleva doprava. Dům vyplnila na jedné polovině dvěma sloupci velkými okny, v pravidelné struktuře. Celkem je oken osm, vyplňují celou jednu polovinu stěny domu. Ve druhé polovině jsou nakresleny obrovské dveře s klikou a zámkem, což neodpovídá skutečnému poměru vůči celkové kompozici a svědčí o nezvládnutém prostorovém vnímání, což je v jejím věku normální. Jev, zvaný

vyplňování, spojený s kreslením oken přilepených po obou stranách, je v tomto věku také zcela obvyklý (DAVIDO, 2008).

Dveře představují podle ŠICKOVÉ–FABRICI (2002) schopnost kontaktu s jinou osobou, což skutečně odpovídá osobnosti Klárky, pro niž je potřeba kontaktu a komunikace důležitá a v níž vyniká.

Linie je vedená jistě, se silným přitlakem. Celkově jsou detaily v kresbě zobrazeny ledabyly, nepřesným napojením (například u oken), což svědčí o zbrklosti, netrpělivosti dívky, a pravděpodobně o nedokonalém ovládnutí jemné motoriky. Klárka pracovala rychle, se zájmem, měla tendenci u práce mluvit a sledovat, co se děje v okolí.

Obrázek č. 5; ze dne 18.12.2013, věk: 5;6 – viz příloha č. 9.

Poslední obrázek ze souboru dívky na toto téma vznikl v době, kdy bylo Klárce 5;6 let. Pracovala tužkou, o kresbu na toto téma už neměla takový zájem. Obrázek vytvořila v době odpoledního odpočinku, snažila jsem se o zajištění klidu na práci, po předešlých zkušenostech s její nekoncentrovaností.

Klárka má ustálený grafický typ vlastního domu panelákového typu, který se nemění, přibývá detailů, zdokonaluje se. Kresba zakrývá celou plochu papíru, je na ni znázorněn velký dům přes celou výšku formátu, bez špičaté střechy, jehož celá přední stěna je „prosklená“, pokreslena množstvím na sebe navazujících oken. Dům má dvoje identické dveře s detailem kliky. Jedno okno je „začmáráno“ neurčitým výjevem, jedná se o její okno a výzdobu, ve vedlejších oknech svého bytu nakreslila vánoční řetěz (kresba vznikla v prosinci). To potvrzuje konstatování, že dítě pro úplnost své grafické zprávy využívá při kresbě detailů, které reprodukuje především prožitek dítěte (UŽDIL, ŠAŠINKOVÁ, 1980).

Klárka kreslila to, co ví a zná. U kresby mluvila nahlas, popsala parkoviště v levé části, keř, sklepy, vysvětlila, že bytovky jsou rozdělené na dvě poloviny, „z jednoho sklepa se dá projít do druhého“. Následně „vyčárala“ střechu, neměla zájem o barvu, dále se věnovala detailu vrátek plotu, keře. Kresba je velice schematická, stručný, rychlý kreslířský popis.

SHRNUTÍ: Klárka z kresby domu venkovského typu přešla na kresbu domu panelákového typu. Což lze považovat, že je vývojový posun. Kresba odpovídá realitě, skutečně v tomto typu domu bydlí. Z jeho výchozího grafického typu, nakresleného v obrázku č. 2, postupně kresbu obohacovala a to nejen detaily uvnitř domu, ale postupně i jeho okolí.

U všech kreseb se vyskytují prvky střechy, oken (zavřená, hranatá i kulatá), dveří (s klikou, i bez kliky). Komín se vyskytuje pouze u spontánní kresby obrázku č. 3, nazvaného Perníková chaloupka.

2.8 Případová studie č. 3 VÍLÍK

Vítek žije v úplné rodině, spolu s rodiči a dalšími dvěma sourozenci. Mezi nimi je nejmladší, druhý bratr dochází také do MŠ, byl mu schválen odklad školní docházky. Nejstarší bratr navštěvuje 2. stupeň místní základní školy a je zdravotně postižený. Pro onemocnění kloubů je od narození omezen v pohybu. Vítek má rodiče ve věku nad 40 let, společně žijí v panelovém domě na venkově. Je fixován na babičku (matku otce), která rodině pomáhá zajišťovat její stabilitu formou vyzvedávání dětí z mateřské školy a ke které občas na vlastní přání chodí spát, bez ostatních členů rodiny.

Spolupráce rodiny a školky je na dobré úrovni, rodiče se zajímají a komunikují ohledně jeho prospívání. Občas se jejich péče jeví až jako nadměrná, stále usměrňující a korigující projevy dítěte. U předešlého syna měli potíže přijmout jeho odklad školní docházky.

Po zdravotní stránce je Vítek zdravý, ale již na první pohled má atypické tělo, drobného vzrůstu, které působí rachiticky. Je hubený, velice energický. Jeho tempo řeči je velice rychlé, ale srozumitelné, dokáže dobře formulovat, co chce říci.

Chování není obvyklé. Je rychlý až hyperaktivní, těžko hledá činnost, která ho zaujme a u které by jeho zájem po delší dobu vydržel. Má problémy s koncentrací, spíše stále sleduje, co se kde děje, často se mísí do situací svých kamarádů, které chce

řešit, i když se ho netýkají. Má potřebu na sebe upozorňovat, věci dělat obráceně, než se očekává. Je ochoten si za to nést následky, ale i na to čeká, je to jeho způsob komunikace a snahy na sebe soustředit pozornost. Stále sleduje, jak bude dospělý reagovat. Má potřebu komunikovat s dospělým a svým způsobem si ho „dobírat“ a „zkoušet“ víc, jak spolupracovat s dětmi. K zaujetí potřebuje smysluplné činnosti a individuální přístup. Pokud se podaří upoutat jeho zájem, je překypující energií a nápady. Úkoly řeší originálně.

V kolektivu se pohybuje sebevědomě, ve třídě má svého staršího bratra, tak nemá problém najít společníka pro hru. Většinou se mísí do hry někoho jiného, sám svou nevytváří.

Jeho zájmem je sport a jakákoliv činnost spojená s pohybem. Během letošního roku došlo i k další pozitivní změně a tou je zájem o tvořivé činnosti, především práce s papírem, lepení, stříhání, k čemuž se dostanu později, na základě výzkumného šetření.

S Vilíkem jsem začala pracovat loni, což bylo ještě v době, kdy navštěvoval v rámci naší mateřské školy jinou třídu. Jeho učitelka se kromě jeho hyperaktivity vyjadřovala ještě k jednomu specifickému rysu jeho chování a to byla potřeba dotýkat se. Abnormálně rád se „tulil“ k učitelce a dával ji ruce pod oblečení. Vše dělal „jakoby“ mimochodem. Učitelka se zmiňovala o tom, že spolu řešili hranici, jak si vyjadřovat blízkost. Letošní školní rok je Vítek ve třídě se mnou, musím říci, že k podobným situacím také zpočátku docházelo. Řešila jsem to obdobně. Od té doby stále cítím tuto jeho potřebu, ale dokáže ji ovládat. Přisuzuji to i pokročilejšímu věku. Podobná situace ale nastala jako ozvěna z řad rodičů, kteří si přišli stěžovat, že jejich děti mluví o těchto projevech chování při odpoledním odpočinku, kdy mladší dívky obtěžoval.

Vilík je vyhraněný pravák, byl mu doporučen odklad školní docházky.

2.8.1 Téma: Moje rodina (Vilík)

Obrázek č. 1; ze dne 27. 3. 2013, věk: 4;8 – viz příloha č. 10.

Obrázek č. 1 vznikl v době, když bylo Vilíkovi 4,8 let. K dispozici dostal trojhrannou tužku, bílý papír formátu A4, úkolem bylo nakreslit svou rodinu. V průběhu činnosti požádal o barevný fix, volil zelený. Pracoval v době po odpoledním odpočinku v prostředí třídy mateřské školy. Po celou dobu byl neklidný, nesoustředěný, činnost doplňoval hlasitým slovním komentářem.

Výchozí polohu pro svůj obrázek zvolil horizontální. Na plochu umístil pět „postav“ v podobě hlavonožců. Hlavonožec zahrnuje zároveň i polozapomenuté tělo (UŽDIL, 1980), ve kterém znázornil důležité lidské znaky prvkem očí a nosu. Ústa na všech postavách chybí, na některých i nos. U dvou postav se lze domnívat, že znázornil uši. Jedná se pravděpodobně o matku a postiženého bratra (podle rozhovoru nad kresbou).

Končetiny v podobě jednoduché linky vystupují přímo z hlavy, čtyři z nich mají ruce i nohy, jedna z nich má pouze nohy.

Centrální, dominantní postava, umístěná téměř ve středu plochy, odlišena i jinou barvou, kterou pojmenoval „táta“ má náznak prstů na ruce. Pojmenování postav v průběhu činnosti měnil, na závěr na dotaz, která postava koho zobrazuje, je pojmenoval v pořadí zleva: Martin, máma, já, táta, Petr.

Zajímavostí je znázornění sebe sama v závislosti na matce, kde svou postavu připojil přímo k jejímu tělu. Je zde i náznak rukou, kontaktu, obou dvou postav.

Postavy jsou řazeny vedle sebe v prostoru, jedna je zachycena i na obvodu plochy papíru, což může souviset s konfliktem potřeby zobrazit množství osob a hledáním řešení pro jejich umístění (UŽDIL, 1980). Svědčí to i o ne plně zvládnutém řešení kresby na linku, prozatím jsou postavy rozptýleny po ploše papíru, což odpovídá vývoji kresby dětí ve věku tří až čtyř let. Tomu odpovídá i zobrazování grafického typu hlavonožce.

Vilík zobrazil počet rodinných příslušníků, který odpovídá skutečnosti. Vývojově kresba neodpovídá jeho věku.

Obrázky č. 2, 3; ze dne 18. 6. 2013; věk: 4;11 – viz příloha č. 10.

Obrázky č. 2, 3 vznikly v době, když bylo chlapci 4;11 let. K dispozici dostal trojhrannou tužku, bílý papír formátu A4, úkolem bylo nakreslit svou rodinu. Pracoval v době po odpoledním odpočinku v prostředí třídy mateřské školy. Po celou dobu byl neklidný, nesoustředěný, činnost doplňoval hlasitým slovním komentářem.

Na těchto obrázcích je vidět regres ve výtvarné tvorbě, nezájem pracovat. Dítě nepřekonalo negaci, vůči výtvarné činnosti a snad i nebyla „vhodná příležitost“. „Neumím“, „Nechci“, byl komentář, který doprovázel činnost. Vilík nepatří k dětem, kterým je výtvarná činnost blízká, proto všechny okolnosti a faktory při vzniku artefaktu mají velký význam.

Netrvala jsem na jeho výtvarném vyprávění, vzhledem k jeho nezájmu, těžko jsem odhadovala rozpoložení, ve kterém se nachází, protože byl žákem jiné třídy v naší mateřské škole.

Obrázky č. 4, 5; ze dne 13. 9. 2013; věk: 5;2 – viz příloha č. 10.

Vilíkovi bylo 5;2 let, když obrázky č. 4 a 5 vznikly. K dispozici měl trojhrannou tužku, pastelky základních pěti barev a bílý papír formátu A4, úkolem bylo nakreslit svou rodinu. Pracoval v době odpoledního odpočinku, mimo prostředí třídy, v místnosti kde jsme byli sami, nerušení. Snažila jsem se mu vytvořit podmínky, které by byly přijatelné pro jeho tvorbu a omezily jeho neklid a nesoustředěnost. Odcházel pracovat rád, i přes to byl celou dobu byl při činnosti neklidný, nesoustředěný, měl tendenci věnovat se jiným podnětům. Činnost doplňoval hlasitým slovním komentářem, po celou dobu výtvarného tvoření, např. „Už mě bolí ruka, jak to vybarvuji.“

Výchozí polohu pro svůj obrázek zvolil horizontální. Chlapec je pravák, pracoval zprava do leva. Nejdříve nakreslil matku, Martina, otce. S komentářem, že to popletl a udělal mu malou hlavu, se to pokusil napravit tím, že ho vybarvil modře. Pokračoval v dalším zobrazování postav. Když byly ztvárněné, zastavila jsem ho otázkou kdo je kdo, protože v průběhu měnil významy postav. Pojmenoval je v pořadí z leva doprava: já, Martin, táta, Petr, máma. Postavy se vznášely na ploše, měly tvar hlavonožce se

zobrazením očí a nosu u třech z nich, všechny měly pouze končetiny jednoduchou linií symbolizující nohy. Všechny jsou bez rukou. U dvou z postav se nedaly identifikovat znaky na obličeji, jako jsou oči, ústa a nos.

Pokračovali jsme obrázkem č.5. Vyzvala jsem ho: „Vítku, namaluj mi mou hlavu, co na ni vidíš?“ Reagovala jsem tak na jeho dezorientaci v pojmenování a ztvárnění prvků při vyobrazení hlavonožce.

Vilík nakreslil hlavu, ve tvaru nedokonalého kruhu, po té oči, rovnou čarou ústa, nos odlišil zelenou přímkou dosedající kolmo k ústům, vlasy nechtěl namalovat, což bylo neobvyklé. Měl spontánní potřebu obrázků dokončit nohama, které napojil žlutou barvou na oči. Tím doložil předpoklad UŽDILA, ŠAŠINKOVÉ (1980), že dítě v oválné hranici, znázorňující lidské tělo, uzavírá v kresbě provizorně všechny důležité lidské znaky a uzavřený ovál „hlavy“ nepociťuje jako obrys, který by měl souhlasit s její skutečnou siluetou. Takto popsuje autor vznik prvních lidských postav. V případě Vilíka se již jedná vzhledem k věku o vymknutí se normě a může signalizovat potíže v jiných percepčních schopnostech, které jsou předpokladem pro vývojové poruchy učení.

Kresba odpovídá vývojovému období zvládnutých čáranic, kdy dítě je schopno svůj výtvar pojmenovat, Vytváří se grafický typ, který se v budoucnu zdokonaluje a obohacuje.

Obrázky č. 6, 7; vytvořené ve věku 5;3 věku dítěte – viz příloha č. 11, dokládají vývojový posun ve vývoji grafického typu lidské postavy. Vývojovým mezníkem je znázornění trupu, ruce již nejsou připojeny přímo k „hlavě“, ale k svislým liniím vystupujícím z hlavy. Trup je naznačen vodorovnou čarou mezi lineárně nakreslenýma nohama, jedná se podle ŠVANCARY (1986) o první kresebné vyjadřování trupu, což datuje k období věku staršího tří a půl let věku dítěte.

Vývojové zdokonalení je patrné i zobrazením úst a detailu očí formou tečky, která dává postavě výraz. Vývojově kresba neodpovídá věku dítěte.

Obrázek č. 8; vytvořený ve věku 5;8 dítěte – viz příloha č. 11, je dokladem, že u dítěte došlo ke kresebnému vývoji. Vilíkovi bylo 5;8 let, když obrázek č. 8 vznikl. K dispozici měl trojhrannou tužku a bílý papír formátu A4, úkolem bylo nakreslit jeho rodinu. Pracoval v době během odpoledního odpočinku, v prostředí třídy. Na práci měl

naprostý klid. O činnost měl zájem, pracoval soustředěně, sám, bez slovního komentáře.

Kresba postavy má již identické znaky, jako jsou symbol hlavy, trupu, končetin, krku, očí, nosu, uší, prstů. Nohy jsou zobrazeny dvojlinkou. Postavě chybí ústa, pět prstů, což by ale už mělo být podle diagnostického Jiráskova testu školní zralosti v jeho věku obvyklé.

Postava má zobrazeny boty, o kterých se dá uvažovat, že již naznačují profil, což signalizuje další vývojový posun. Nestandardní je sklon postavy doprava a jakési robotické vzezření, kterému dominuje zobrazení prstů, které je na každé ruce rozdílné a je mu věnována dítětem velká pozornost. Dalo by se usuzovat, že je zde promítnuta Vilíkova potřeba „dotýkat se“, ruce jsou zde zobrazeny jako nástroj. Dítě má potřebu zvýrazňovat ty prvky, které jsou pro něj důležité, které mu symbolizují prožitek. V tomto případě jsou to ruce a především prsty.

Linka, kterou Vilík tužku vede, je „tvrdá“, nepřerušovaná, se silným přtlakem. Podle následného rozhovoru zobrazil Vilík svého nejstaršího bratra, který je handicapovaný. O zobrazení dalších postav už zájem neměl.

Obrázek č. 9 – test školní zralosti – viz příloha č. 12.

SHRNUTÍ: Vítkovo zobrazení postavy na konci výzkumného šetření je nesrovnatelné s jeho zobrazením postavy v jeho počátcích. I přes to je kresba jeho postavy symbolická, chudá a neodpovídá věku předškolního dítěte, které by mělo od září začít navštěvovat základní školu.

2.8.2 Téma: Můj dům (Vilík)

Obrázky č. 1, 2; ze dne 25. 3. 2013, věk: 4;8 – viz příloha č. 13.

Obrázky vznikly v době, kdy chlapci bylo 4;8 let. K dispozici dostal trojhrannou tužku, bílý papír formátu A4. Byl vyzván: „Vilíku, namaluj mi tvůj dům“. Pracoval ve třídě, v době odpoledních činností.

Vilík nejevil o činnost příliš zájem, měl problémy s koncentrací, činnost stále slovně doprovázel. Bylo zřejmé, že papír a tužka „nejsou jeho přátelé“.

Výchozí polohu pro svůj obrázek volil horizontální. Posléze nakreslil „čáranici“ v podobě dvou neurčitých tvarů, o jednom z nich se dá domnívat, že je to kruh, s komentářem, že to neumí. Vývojově by se kresba dala zařadit do období zvládnuté čáranice, kdy se v kresbě dítěte objevují horizontální, vertikální linky a kruhy, což spadá vývojově zhruba do období mezi druhým až čtvrtým rokem dítěte (LOWENFELD in LHOTOVÁ a kol., 2013).

Měl stále potřebu pohybu, problém sedět na místě a tendenci odbíhat. Zkoncentroval se ve chvíli, kdy o činnost projeví zájem jiné děti, papír otočil a opět zkusil vytvořit dům, který měl podobu jednoho většího kruhu. Sledovala jsem tento proces a jeho projevy chování, více se soustředil na to co se děje kolem. Jedno z dětí přišlo a spontánně dům na jeho papír namalovalo, jako reakci na jeho komentář, že neví, jak se kreslí a neumí to. Okolnost zájmu ostatních dětí zvyšovala jeho pozornost a zájem.

Protože jsem neznala jeho možnosti, do další činnosti jsem ho nenutila. Pozorovala jsem jeho chování. Začal sledovat kresby ostatních dětí. Pro ilustraci jsem na stůl následně položila dřevěný domeček.

Obrázky č. 3, 4; ze dne 2. 6. 2013, věk: 4;10 – viz příloha č. 13.

V době vzniku obrázků měl chlapec 4;10 let. K dispozici měl trojhrannou tužku, bílý papír A4, pracoval ve třídě, po odpoledním odpočinku. Snažila jsem se ho motivovat: „Vilíku, namaluj mi, jak vypadá dům, ve kterém bydlíš.“

Vilík konstatoval, ještě před započítím činnosti, že to neumí. Opakoval se problém s koncentrací, uchopit tužku, posadit se, sledovat formát.

Po té namaloval oblouk, čáranici z mnoha čar. Měl potřebu vzít i jiné barvy, což jsem mu umožnila, abych podpořila jeho zájem a zjistila možnosti, jak ho zaujmout. Nakreslil modrý oblouk pastelkou a černou tečku fixem. Působilo to, jako by neměl zkušenost s papírem, tužkou, ani barvami a teprve byl ve fázi experimentování. Na to, jak vystupuje sebejistě, bylo zřetelné, že ho tato činnost velmi znejišťovala. Pobízela jsem ho a snažila mu dodat odvahy: „Vilíku jak vypadá dům, podle čeho ho poznáme?“ Pro inspiraci jsem opět přinesla dřevěný domeček. Vilík papír otočil a namaloval fixem dva útvary, což mělo znázorňovat pravděpodobně dva domy. Svá vyjádření stále měnil. Fix ho zaujal.

Obrázek č. 4 odpovídá spíše období pojmenované čáranice (LOWENFELD in LHOTOVÁ, 2013). Je umístěn do středu papíru, obsahuje již určitou zkušenost a dovednost autora s kreslením, což se dá usuzovat z linky, která je jistě vedena a také o snaze a dovednosti spojit objekt, čáry, což vyžaduje zručnost v jemné motorice i schopnost zrakové percepce. Nicméně kresba je vzhledem k jeho věku velice jednoduchá. Dá se předpokládat, že soustava těchto znaků je základ pro vytvoření grafického typu.

Obrázky č. 5, 6; ze dne 18. 6. 2013, věk: 4;11 – viz příloha č. 13.

Obrázek vznikl, když bylo Vilíkovi 4;11let. K dispozici měl trojhrannou tužku, bílý papír A4. Snažila jsem se vzbudit u Vítka zájem pro činnost: „Vítku, namaluj mi, jak vypadá dům, ve kterém bydlíš.“ Pracoval ve třídě po odpoledním odpočinku.

Nastal opět problém s koncentrací při práci. Utvrzoval sebe i okolí, že neumí namalovat dům. Odbíhal, nechtěl pracovat, ale když vedle něho jiný kamarád maloval, rád mu do jeho kresby čáráním vstoupil, aniž by se ho zeptal. Jeden obrázek vyhodil, ve druhém namaloval na jednu stranu oblouk.

Tentokrát jsem trvala důsledně na tom, aby namaloval svůj dům. „Vilíku, jak poznám tvůj dům, kde bydlíš s maminkou, tatínkem a bratry?“

Vilík papír otočil. Vznikl poprvé obraz domu, i když jeho části byly rozptýlené po ploše. Kostra domu má tvar obdélníku, do pravého rohu papíru nakreslil dveře s klikou a vedle domu kruh a dvě rovnoběžné čáry. Na dotaz: „Co to je?“ odpověděl: „Táta“. Lze se domnívat, že čáry jsou nohy, v kruhu se snažil o zachycení obličeje v podobě úst, nosu a očí. Takto se, podle UŽDILA, ŠAŠINKOVÉ (1980), kresebně vyjadřují děti tříleté až čtyřleté, které kreslí po celé ploše papíru. Zobrazené předměty nebo jejich znaky jsou rozptýleny po ploše a jejich vzájemný vztah se dá pouze odhadovat. Důležitý je komentář dítěte.

Chlapec zdůrazňoval problém, že neumí okna, tím byl zaujat. Jedno jsem tedy nakreslila a on ho rozdělil. „Vilíku, co má každý dům? Nechybí mu ještě něco?“ Domaloval střechu formou vodorovné čáry přes celou plochu papíru, kopírující její horní hranu.

Linka, kterou chlapec vytváří je pevná, občas ledabylá, se silným přitlakem na tužku, tempo jejího vedení je rychlé. Může to ukazovat souvislost s Vítkovou hyperaktivitou.

Vytvoření tohoto obrázku byl posun v jeho výtvarném vyjadřování, získal odvahu a na chvíli i zájem, jeho výtvarný projev je srovnatelný s obdobím kladení jednotlivých prvků na plochu bez sounáležitosti, což spadá do ranného vývoje kresby.

Obrázek č. 7; ze dne 30. 9. 2013, věk: 5;2 – viz příloha č. 13.

Obrázek vznikl v době, kdy měl chlapec 5;2 let. K dispozici dostal trojhrannou tužku, bílý papír A4. Vyzvala jsem ho: „Vítku, namaluj mi jak vypadá dům, ve kterém bydlíš.“

Vítek už reagoval příznivě na tuto větu, měl vytvořenou představu, co má dělat. Slovně doprovázel: „Teto, nevím jak začít, začnu čarou!“ Namaloval tři čáry vedle sebe a tři pod sebou v pravé třetině plochy papíru. Následovala jakási spojnice čar, z níž se dá usuzovat na střechu, která je ale umístěna vedle obrysu domu a komín, jehož tvorbu doprovázel spontánně slovy z písně „Jede, jede do dále...“.

Vytvořil, podle svých slov „dům bota“. „My bydlíme v botě, my máme barák, ale já stavím botu!“ Při činnosti stále spontánně mluvil, I sám pro sebe: “Ten se mi nepovedl” (váhání), “Jo okýnko!” (různé zvuky), “To není okýnko, ale dveře, jo dveře“. Během práce měnil významy věcí.

Vilík požádal o fix, o jiné barvy neměl zájem. V klidu, soustředěně obtahoval obrysy tužky, zaujatý výrazností barvy a linkou, kterou fix vytváří. Následovaly zelené dveře. „Tou fixou je to lépe vidět!“ Činilo to dojem, jako když se s prostředky výtvarné činnosti teprve seznamuje.

“Víš, kde jsem viděl dům botu? My máme knížku, dům bota.“ Dokončil okna, barevně komín. „A tohle je okýnko a z něj jde taky kouř!“

Při tvorbě tohoto obrázku jsem se snažila, aby chlapec u činnosti vydržel a snažil se s tématem konfrontovat. Úspěšně v sobě překonal hranici mezi ostychem a tvořivostí a experimentoval. To se týkalo i použití prostředků (tužka, fix, barevná pastelka), které volil spontánně při vznikající kresbě. Vilík na chvíli zapomněl na negace vůči výtvarnému projevu a začal výtvarně tvořit a vyprávět. Vše slovně doprovázel, oproti dřívějším snahám se i více koncentroval. Bylo mu příjemné, že u kresby sedím a má činnost s kým sdílet.

Z kresby není patrné, co je nahoře a dole (dva komíny, dvoje dveře či okna), význam čar v průběhu kresby měnil, působilo to, jako když teprve objevuje význam čáry a také prostředků (fix, pastelka). Lze se domnívat, že i to bylo příčinou, proč měl potřebu při objevení tvaru dveří namalovat je dvakrát a to stejné i u zobrazení komína, který také nakreslil dvakrát, činilo mu to radost. Práce s fixem ho zaujala, na obrázku je vidět, jak si s jejím výrazem hraje, několikrát ji po částech obtahoval. Kouř může signalizovat uvolnění, ke kterému reálně v porovnání s předešlými sezeními skutečně kresebně došlo. Při práci byl neklidný, měl stálou potřebu mluvit a vyjadřovat se k tomu, co dělá. V porovnání s chováním při činnostech v uplynulém období pracoval daleko soustředěněji a radostněji.

Ve výsledku kresba skutečně tvarem odpovídá botě, jeho výtvarný záměr se naplnil. Je umístěna dominantně zhruba do středu plochy papíru, linie po použití fixu

jsou kostrbaté, což může souviset i s problémem s jeho uchopením, jednalo se o silný fix (tuba).

Jeho dům nese symboly komínu, dveří, oken a náznaku střechy, která není připojená k obvodu domu.

Obrázek č. 8; ze dne 3. 3. 2014, věk: 5;8 – viz příloha č. 13.

Obrázek vznikl v době, kdy bylo Vilíkovi 5;8 let. K dispozici měl trojhrannou tužku, bílý papír A4.

Pracoval ve třídě v době odpoledního odpočinku. O činnost měl zájem, nerad odpočívá. Dostal možnost volby, co by rád namaloval, svůj dům nebo rodinu. Vybral si dům.

Výchozí polohu ke kresbě zvolil horizontální, opět začal na chvíli pochybovat: „Já to neumím!“, dlouho seděl a bylo patrné, že si neví rady jak začít. Zopakovali jsme si, jaké symboly má každý dům a začal spokojeně pracovat.

Nejdříve nakresli obrys domu vedený jednou linií, střecha je ztvárněná obloukem. Linka je téměř nepřerušovaná, jistá, již nepůsobí tak tvrdě, Vilík na tužku tolik netlačil. Velikost domu a jeho rozmístění na střed papíru svědčí o sebevědomí. Opět řešil s nejistotou, že neumí okna, jen jsem podotkla, že tomu nevěřím. Nakreslil tedy okno, následně dveře, pak si hrál s detaily, okno otevřel, dveřím nakreslil kliku, následoval zámek a nakonec ještě kukátko na dveře. Nezapomněl na komín, který je ztvárněn prostřednictvím R-principu, což je ve Vilíkově věku normální. Požádal o barvy, vybral si barevné voskovky.

Pracoval soustředěně, v klidu, s uvolněním a radostí. U tvoření mluvil o tom co dělá. Jistě mělo velký význam i to, že nebyl rušen, ostatní děti odpočívaly. Z obrázku měl velkou radost, a protože jsem si ho vypůjčila pro účely této práce k ofocení, každý den se mě ptal, zda mu ho už vrátím.

Obrázek celkově působí harmonicky, má příjemné barevné ladění, kterému věnoval velkou pozornost. Je pevně umístěn na střed plochy papíru, začíná a končí při dolním okraji hrany listu.

Dům obsahuje symbol komínu, dveří, okna, střechy, která je vytvořena jednou linií s domem. Oproti předešlé kresbě přibylo detailů, jako je otevřené okno, klika na dveřích, zvonek a výrazná barevná expresivita.

SHRNUTÍ: Specifickými znaky Vítkova projevu při kresbě byl nezáměr, nesoustředěnost, odbíhání od činnosti, neklid. Kresba byla doprovázena řečí, zpočátku negací - „neumím“.

Na počátku byl výtvarný projev velice chudý, vývojově neodpovídal jeho věku. Kresba prošla fází, kdy dítě experimentuje, posléze rozmísťuje části prvků po ploše papíru, následovala kresba již konkrétnější, čitelná.

Na závěr obsahovala všechny znaky, podle kterých lze dům identifikovat, dokázal pojmenovat to, co namaloval, měl výtvarný záměr a ten již v průběhu činnosti neměnil, jak tomu bylo v počátcích výzkumného šetření. Při poslední kresbě již dokázal kresbu obohacovat o detaily, které pro něj mají velký význam a reprodukuje především prožitek dítěte (UŽDIL, ŠAŠINKOVÁ, 1980). Jako příklad lze uvést zvonek a kukátko u dveří.

Jednoznačně lze říci, že u Vilíka došlo k výraznému výtvarnému posunu a dokonce i k probuzení zájmu o výtvarnou činnost. Poslední artefakt odpovídá kresebně jeho věku.

3 DISKUSE

V průběhu jednoho roku jsem shromáždila soubor artefaktů na jednotné, opakovaně zadávané téma „Můj dům“ a „Má rodina“ od vybrané skupiny tří dětí předškolního věku.

Na základě analýzy těchto produktů jsem dospěla k tomuto vyhodnocení výzkumných otázek:

1. K jakým výtvarným změnám (popřípadě stagnaci) došlo ve vývoji kresby každého jednotlivce (symboly výchozí, opakující se, nové)?

Obecně lze říci, že ve výtvarné produkci všech dětí došlo k ustálení grafického typu a to při zobrazování lidské postavy i domu. Po té už byla kresba pouze zdokonalována. Vývoj kresby nebyl u všech dětí rovnoměrný. Markantní známky vývoje najdeme v produkcích Vilíka (případová studie č. 3) a Alenky (případová studie č. 1). V případě Klárky (případová studie č. 2) jsou zaznamenány změny v kresbě nepatrné, a to především u kresby postavy, ale přesto nesou znaky vývoje.

Shrnutí výtvarných změn z produkce Alenky na téma Moje rodina:

Viz přílohy č. 2, 3. Celkově je zřejmý výrazný vývojový posun v kresbě postavy od počátečního hlavonožce až po figurativní schéma se správnými proporcemi a morfologickým propracováním. Vývojová změna nastala i v prostorovém vnímání a rozvržení postav na ploše, postavy jsou řazeny vedle sebe na základní linku, mají objem a dynamiku danou výrazným barevným koloritem. Významná je snaha o kresbu z profilu, vyobrazením směru nohou.

Shrnutí výtvarných změn z produkce Alenky na téma Můj dům:

Viz přílohy č. 5, 6. Během výzkumného šetření byl zaznamenán vývoj v zobrazení domu. Dům nese identifikační prvky, jako je střecha, komín, okna, dveře. Získal stabilitu, má pevnou základnu, již „se nevznáší“ v prostoru. Dívka se zdokonalila i v organizaci umístění střechy, což ji činilo největší obtíž. Kresby obsahují málo detailů a to především v oblasti okolí domu. Obohacování kresby detaily je normální prvek

vývoje, v tom je její kresba stále chudá, což ale může souviset se skutečným málo podnětným rodinným prostředím a slabými sociálními kontakty.

Shrnutí výtvarných změn z produkce Klárky na téma Moje rodina:

Viz příloha č. 7. Na počátku výzkumného šetření měla Klárka nejdokonaleji zobrazenou lidskou postavu ze všech dětí účastných šetření. Grafický typ figury již byl ustálen a v procesu vývoje byl následně obohacován o nové znaky. Vývojový posun v kresbě nastal v řazení na linku, v zobrazení počtu postav, které na konci výzkumného šetření odpovídá realitě, nově vyznačením krku, připojením hlavy na krk, zobrazením oblečení, počátku zobrazování dvojdimenzionálních končetin, tělesného schématu a detailů v kresbě (náušnice). Kresebný vývoj u Klárky není tak markantní v porovnání s případovými studii ostatních dětí, což může být dáno právě vývojově vyšší kvalitou kresby na jejím počátku oproti ostatním účastníkům šetření.

Shrnutí výtvarných změn z produkce Klárky na téma Můj dům:

Viz příloha č. 9. Klárka z kresby domu venkovského typu přešla na kresbu domu panelákového typu. Což lze usuzovat, že je vývojový posun (UŽDIL, 1980). Kresba odpovídá realitě, skutečně žije s rodinou v domě tohoto typu. Z jeho výchozího grafického typu, nakresleného v obrázku č. 2, postupně kresbu obohacovala a to nejen detaily uvnitř domu, ale následně i jeho okolí.

U všech kreseb se vyskytují symboly střechy, oken (zavřená, hranatá i kulatá), dveří (s klikou, i bez kliky). Komín se vyskytuje pouze u spontánní kresby obrázku č. 3, nazvaného Perníková chaloupka.

Shrnutí výtvarných změn z produkce Vilíka na téma Moje rodina:

Viz přílohy č. 10, 11. Vilík měl na počátku šetření problém se zobrazením lidské postavy, pokud se mu to podařilo, jednalo se o hlavonožce, s vyznačením očí, nosu a končetin v podobě jednoduché linky navazujícími přímo k „hlavě“ (pokud opomeneme, že hlavonožec vystihuje zobrazení hlavy i trupu). U výchozího obrázku č. 1 chybí všem postavám ústa, na některých i nos. U dvou postav se lze domnívat, že znázornil uši.

Vilíkovo zobrazení postavy na konci výzkumného šetření je nesrovnatelné s jeho počátky. I přes to je kresba jeho postavy symbolická, chudá a neodpovídá věku předškolního dítěte, které by mělo od září začít povinnou školní docházku.

U poslední kresby postavy jsou zobrazeny identické znaky hlavy, trupu, končetin, krku, očí, nosu, uší, prstů. Nohy jsou zobrazeny dvojlínií. Postavě chybí opět ústa, prsty ve správném počtu a vlasy, což by mělo být podle diagnostického Jiráskova testu školní zralosti už v jeho věku obvyklé.

Shrnutí výtvarných změn z produkce Vilíka na téma Můj dům:

Viz příloha č. 13. Na počátku byl výtvarný projev velice chudý, vývojově neodpovídal jeho věku. Kresba prošla u Vilíka fází, kdy dítě experimentuje, posléze rozmísťuje části prvků po ploše papíru, následovala kresba již konkrétnější, čitelná.

Na závěr výzkumného šetření obsahovala kresba všechny důležité znaky, podle kterých lze dům identifikovat. Dokázal pojmenovat to, co namaloval, měl výtvarný záměr a ten již v průběhu činnosti neměnil, jak tomu bylo v počátcích výzkumného šetření. Již dokázal kresbu obohacovat o detaily, které pro něj mají velký význam a reprodukuje především prožitek dítěte (UŽDIL, ŠAŠINKOVÁ, 1980). Jako příklad lze uvést zvonek a kukátko u dveří (obrázek č. 7).

Jednoznačně lze říci, že u Vilíka došlo k výraznému výtvarnému posunu a dokonce i jeho probuzení zájmu o výtvarnou činnost. Poslední artefakt, obrázek č. 7, odpovídá kresebně jeho věku.

2. V čem se artefakty dětí stejného stáří navzájem shodují a odlišují (jakými znaky, symboly v kresbě)?

Při znázornění lidské postavy na konci výzkumného šetření, má alespoň jedna ze znázorněných postav každého dítěte tyto znaky, vyskytující se společně na kresbě všech dětí: tělesné schéma je rozčleněno na hlavu, trup a končetiny, všechny postavy mají zobrazený krk, horní končetiny zakončené prsty (různého počtu). Správný počet prstů se vyskytuje pouze na kresbách Kláry, v podobě paprskovitě vedených jednoduchých linií.

Děti na dolních končetinách zobrazují boty, na obličeji oči, nos. Ústa jsou nepřítomná pouze u kreseb Vilíka. DAVIDO (2008, s. 55) se u dítěte, které opomene znázornit ústa u svých postav, domnívá, že může mít problémy ve vztazích (oidipovský komplex, špatné vztahy s matkou) nebo sexuální problémy. *„Postavy bez úst jsou rovněž typické pro děti, které doma postrádají vlídnou, láskyplnou komunikaci.“* Vilík má opravdu potíže spojené s nevhodným fyzickým kontaktem s dívkami.

Vlasy se vyskytují u kreseb Alenky a Klárky, přičemž jsou kresleny po obvodu hlavy. U Vilíka se vlasy nevyskytují ani na jednom z artefaktů. Vlasy jsou pro něj symbolem něčeho, co je mu pravděpodobně nepříjemné, což usuzuji z okolnosti, že je nechtěl ztvárnit ani po rozhovoru nad kresbou, konkrétně na téma vlasy. DAVIDO (2008) se k významu zobrazení vlasů v kresbě vyjadřuje jako k představiteli sexuálního atributu.

Postavy Klárky a Alenky jsou již oblečené. Figurativní schéma Vilíka a Alenky má horní i dolní končetiny znázorněné dvojlinkou.

V Klárčině zobrazení postav se objevují znaky transparence a zobrazení horních končetin v R-principu, končetiny zobrazuje lineárně, v testu školní zralosti poprvé nakreslila dolní končetiny dvojdimenzionálně. Anička má již paže umístěné podél těla, což je známka vyspělejší kresby.

Postavy všech dětí jsou na konci šetření kresleny na čáře země, na dolní hraně papíru, v případě Alenky a Klárky řazením postav vedle sebe (Vilík znázornil postavu pouze jednu).

Alenka využívala specifického barevného spektra, sytých barev, ulpívala na barevném „vyčarávání plochy“. Ostatní děti tvořily převážně tužkou, o barvy nejevily takový zájem jako ona.

3. Lze najít souvislosti mezi výtvarným projevem dítěte na dané téma, jeho rodinným zázemím, popřípadě aktuální situací při vzniku kresby?

U kreseb na téma moje rodina Alenka často zobrazovala tři postavy, které mají znázorňovat matku, ji samotnou a otce. Toto zobrazení neodpovídá realitě, matka s dítětem nežije. Ukazovalo to spíš na její přání. Věrohodně vystihla rodinnou situaci

pouze na obrázku prvním, č. 1 (příloha č. 2), na kterém je zobrazena s babičkou a otcem. Zajímavé byly okolnosti vzniku kresby obrázku č. 9 (příloha č. 3), na kterých se vypořádala v blízkosti sestry Johanky a matky, přičemž ve skutečnosti žádnou sestru nemá. Urputně trvala na svém výkladu ke kresbě (nevyvracela jsem to!). V té době pro ni občas docházela paní na mateřské dovolené s malou holčičkou Johankou. Alenka byla účastna mateřské péče o malé dítě. Jsem přesvědčena, že to vypořádala na svém obrázku, kdy chtěla být podvědomě dítětem této pečující maminky.

Klárka se v zobrazování postav rodiny vyvíjela od egocentricky pojaté jedné osoby přes celou plochu papíru až ke skutečnému počtu členů rodiny, který se stabilizoval u posledních tří obrázků (obrázek č. 6, 7, 8 – viz příloha č. 7). Na nich zobrazuje členy rodiny v různém pořadí, správných velikostí, nezapomněla aktuálně nakreslit klec s morčetem, které je pro ni důležité a je zobrazeno nejbližší její postavě (obrázek č. 7, 8 – viz příloha č. 7).

Vilíkovo zobrazení rodiny zpočátku naráželo na jeho neschopnost výtvarně se vyjádřit, postrádal výtvarnou dovednost. Na obrázku č. 1 (příloha č. 10) znázornil skutečný počet členů rodiny v podobě hlavonožců. Velikost postav odpovídá realitě nejmladší – nejstarší (nejmenší – největší). Zajímavé je ztvárnění jeho a matky, přičemž je na ni napojen dolními končetinami, je její součástí. Na posledním obrázku č. 8 (příloha č. 11) při kresbě rodiny Vilík vypořádal svého handicapovaného bratra, což uvedl v rozhovoru nad kresbou v jejím závěru. Bratr je ve skutečnosti opravdu mírně nakloněný k jedné straně (stejně jako postava na obrázku), má kolébavou chůzi. Spíše se ale domnívám, že tato postava může nést znaky jeho samotného, protože jak píše ŠICKOVÁ – FABRICI (2002, s. 105), kresba postavy člověka „*může být vnitřním i vnějším autoportrétem dítěte*“ a dodává, že do něj může dítě projíkovat pocity o sobě nebo o své ideální představě. Domnívám se dokonce, že „deformované“ končetiny v kresbě Vilíka ve skutečnosti mohou poukazovat na jeho abnormalitu v potřebě „dotýkat“ se dívčího či ženského těla a skutečná příčina, proč pojmenoval obrázek po svém bratrovi, tkví podvědomě v nějaké zvláštní vzájemné sounáležitosti, kterou se odlišují od okolí, což může být u Vilíka právě tato abnormalita.

Dům, odpovídající realitě, se dařilo ztvárnit Klárce. V průběhu vývoje usilovala o naplnění maximální věrohodnosti kresby, tím přibývalo přímo úměrně na jejich

obrázcích (obr. 4, 5 – příloha č. 9) detailů. U posledního obrázku z její produkce (obrázek č. 5 – příloha č. 9) už se více jednalo o schéma domu, než o líbivý obrázek, ke kterému podala precizní komentář o celé budově i jejím okolí.

Alenčin dům často vznikl na více pokusů, i při spontánní kresbě kreslívá domy dva, jeden otcův a jeden matčin. Matčin dům je většinou jednoduchý, rychle hotový, v rozhovoru nad kresbou dívka těžko volí slova. Vlastní dům, ve kterém žije, má snahu vybarvit, hraje si při jeho tvorbě, usmívá se. Tomu odpovídají i obrázky č. 4, 5 (příloha č. 5).

Obrázek č. 7 (příloha č. 13), z Vilíkova souboru artefaktů na téma Můj dům, je výrazný svým barevným pojetím, líbivostí a harmonií vzniklou zaoblením střechy. Vilík měl při jeho kresbě velkou radost, obrázek se mu neobvykle dařil. Postupně ho obohacoval o další a další detaily, jako je otevřené okno, dveře s klikou. Dům neodpovídá skutečné podobě domu, ve kterém bydlí. Žije se svou rodinou v domě panelákového typu. Po dokončení tohoto obrázku k němu přišel jeho starší bratr (se kterým jsou umístěni v jedné třídě mateřské školy) a řekl mu, že to není jejich dům, že takto nevypadá. Vilík se na něj nevěřícně díval a opakoval, „To je můj dům!“ Vilík namaloval dům tak, jak ho vnímá a prožívá. VÁGNEROVÁ (1999, s. 82) píše, že vzhledem k tomu, že dítě kresbou vyjadřuje spíše postoje k zobrazovanému objektu, mohou v ní „*převažovat subjektivně důležité rysy nad jeho reálnou podobou*“. To odpovídá symbolické fázi vývoje.

Během tvorby artefaktů se postupně měnil i postoj dětí k jejich realizaci. Obecně bych řekla, že na počátku byly unesení tvořivostí na daná témata a mým zájmem o jejich kresbu. Obrázky malovaly i spontánně a přinášely mi je. Ve druhé polovině výzkumného šetření už zájem o toto téma uvald, a i když spontánně tvořily dál, nechávaly se unášet jinými tématy a obrazy, měly snahu vyzkoušet především co nejvíc výtvarných technik a experimentovat (včetně razítek, tiskátek, tuší, vosku, klovatiny,...).

ZÁVĚR

Bakalářská práce se zabývá problematikou vývoje výtvarného projevu dětí v předškolním věku. Stanovené cíle sledování a popisu změn ve výtvarném projevu vybraných dětí navštěvujících mateřskou školu, se podařilo úspěšně realizovat. K tomuto účelu byla vypracována vícečetná případová studie tří vybraných žáků a zkoumána jejich výtvarná tvorba na opakovaně zadávané téma. Výzkumné šetření probíhalo zhruba od března roku 2013 do března následujícího roku. K objasnění souvislostí bylo využito i poznatků o rodinném prostředí dětí a jejich chování v mateřské škole.

Praktická část je podložena přehledem o vývoji dětské výtvarné produkce v souvislosti s obecnými vývojovými charakteristikami dětí a s přihlédnutím ke specifickým vybraného věkového období, na základě dostupné odborné literatury.

Potvrdilo se, že vývoj výtvarného projevu dítěte má své zákonitosti. V předškolním období je velice rychlý, změny jsou zřetelné a děti jsou v této oblasti schopné během krátké doby velkého pokroku. To koresponduje s celkovým vývojem a rozvojem ve všech oblastech, především percepce, poznávání, myšlení a motoriky.

Na základě výsledků rozboru artefaktů mohu potvrdit, že v kresbě dětí vybrané skupiny došlo během trvání výzkumného šetření k vývojové změně. Obecně lze říci, že se ustálil grafický typ při zobrazování lidské postavy i domu a došlo k obohacování kreseb detaily, a to ve výtvarné produkci všech dětí. Vývoj kresby nebyl u všech rovnoměrný. Produkce jednoho z dětí se vyznačuje nepatrnými změnami, přesto však obsahuje znaky vývoje. U zbývajících je vývoj markantní.

Vznik jednotlivých artefaktů byl i cestou porozumění dítěti, které je tvořilo, jeho uvažování, prožívání a okolnostem jeho života. Kresba a následný rozhovor se ukázaly přínosnými a pomocnými nástroji k přiblížení dětského vnímání sebe i svého okolí. Při rozhovoru nad obrázkem bylo dítě schopné zamýšlet se a hovořit. To je jedinečná možnost k širokému využití v komunikaci s dítětem, a to nejen tam, kde tápeme a hledáme vysvětlení příčin jeho chování, ale například i v oblasti rozvoje jazykových

schopností. Skrze tento tvořivý proces dochází k uvolnění dítěte, uvědomění si sama sebe, svého prožívání a prohlubování vzájemných vztahů.

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

1. CASEOVÁ, C., DALLEYOVÁ, T.: *Arteterapie s dětmi*. Praha : Portál, 1995. ISBN 80-7178-065-0
2. DAVIDO, R.: *Kresba jako nástroj poznání dítěte*. Praha : Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-415-1
3. HŘÍCHOVÁ, M., NOVOTNÁ, L., MIŇHOVÁ, J.: *Vývojová psychologie pro učitele*. Plzeň : ZČU v Plzni, 2000, ISBN 80-7082-626-6
4. KUTÁLKOVÁ, D.: *Vývoj dětské řeči krok za krokem*. Praha : Grada, 2005. ISBN 80-247-1026-9
5. LHOTOVÁ M. a kol. *Arteterapie ve speciálním vzdělávání I*. České Budějovice : Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, 2013. ISBN 978-80-7394-414-8
6. LHOTOVÁ M. a kol. *Arteterapie ve speciálním vzdělávání II*. České Budějovice : Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, 2013. ISBN 978-80-7394-415-5
7. MATĚJČEK, Z.: *Co děti nejvíc potřebují*. Portál : Praha 1994, ISBN 80-7178-006-5
8. MATĚJČEK, Z.: *Co, kdy a jak ve výchově dětí*. Portál : Praha 1999. ISBN 80-7178-320-X
9. NOVÁK T.: *Co dítě sděluje, když nakreslí svou rodinu*. Olomouc : Rubico, 2004. ISBN 80-7346-037-8
10. PELIKÁN, J.: *Základy empirického výzkumu pedagogických jevů*. Praha : Karolinum, 2007. ISBN 978-80-7184-569-0
11. PIAGET, J., INHELDEROVÁ, B.: *Psychologie dítěte*. Praha : Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-798-5
12. ŘÍČAN, P.: *Cesta životem*. Praha : Orbis, 1989. ISBN 80-73-67-124-7
13. ŠIČKOVÁ-FABRICI, J.: *Základy arteterapie*. Praha : Portál, 2002. ISBN 80-7178-616-0
14. ŠVANCARA, J. a kol.: *Diagnostika psychického vývoje*. Praha : Avicenum, 1980.

15. ŠVANCARA, J.: *Kompendium vývojové psychologie*. Praha : SPN, 1986.
16. ŠVEJDOVÁ, H.: *V každém jablíčku je malá jabloň*. Plzeň : Pedagogické centrum Plzeň, 2001, ISBN 80-7020-086-3
17. SVOBODA, M., KREJČÍŘOVÁ, D., VÁGNEROVÁ, M.: *Psychodiagnostika dětí a dospívajících*. Praha : Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-566-0
18. UŽDIL, J., ŠAŠINKOVÁ, E.: *Výtvarná výchova v předškolním věku*. Praha : SPN, 1980.
19. VÁGNEROVÁ, M.: *Vývojová psychologie*. Praha : Portál, 1999. ISBN 80-7178-308-0

SEZNAM PŘÍLOH

- Příloha č. 1: Kresba mé dcery k úvodu bakalářské práce
- Příloha č. 2: Alenka – soubor obrázků na téma MOJE RODINA
- Příloha č. 3 Alenka – soubor obrázků na téma MOJE RODINA
- Příloha č. 4 Alenka – test školní zralosti
- Příloha č. 5 Alenka – soubor obrázků na téma MŮJ DŮM
- Příloha č. 6 Alenka – soubor obrázků na téma MŮJ DŮM
- Příloha č. 7 Klárka – soubor obrázků na téma MOJE RODINA
- Příloha č. 8 Klárka – test školní zralosti
- Příloha č. 9 Klárka – soubor obrázků na téma MŮJ DŮM
- Příloha č. 10 Vilík – soubor obrázků na téma MOJE RODINA
- Příloha č. 11 Vilík – soubor obrázků na téma MOJE RODINA
- Příloha č. 12 Vilík – test školní zralosti
- Příloha č. 13 Vilík – soubor obrázků na téma MŮJ DŮM

Alenka: Soubor obrázků na téma: MOJE RODINA

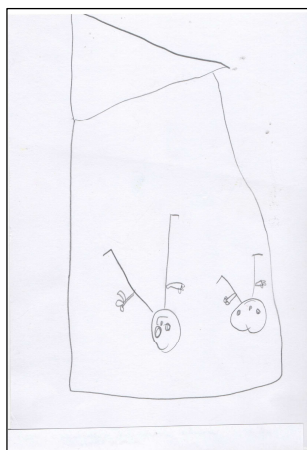
obrázek č. 1; 2. 4. 2013; věk: 4;10

obrázek č. 2; 9. 4. 2013; věk: 4;10

obrázky č. 3, 4; 17. 6. 2014; věk: 5;1

obrázek č. 5; 19. 7. 2014; věk: 5;2

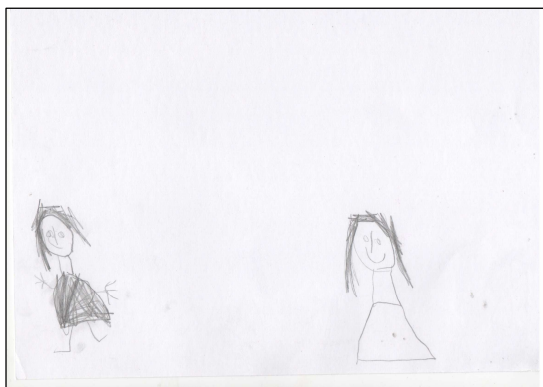

obrázek č. 6; 14. 10. 2013; věk: 5;4

Alenka: Soubor obrázků na téma: MOJE RODINA

obrázky č. 7, 8; 10. 1. 2014; věk: 5;7

obrázek č. 9; 22. 1. 2014; věk: 5;8

obrázek č. 10; 4. 2. 2014; věk: 5;8

obrázek č. 11; 5. 3. 2014; věk: 5;9

ALENKA: TEST ŠKOLNÍ ZRALOSTI

T-33
TZ Forma A

ORIENTAČNÍ TEST ŠKOLNÍ ZRALOSTI*
ORIENTAČNÝ TEST ŠKOLSKÉJ ZRELOSTI

Príprava a meno dieťaťa: Prepisovisko a meno dieťaťa:			
Datum narodenia:	Věk: r. m.	Datum vyšetření:	
Datum narození:	vev: m.	Datum vyšetření:	11.1.75
Adresa rodičů: Adresa rodičov:			

1. Tady nakresli nějakého pána tak, jak to umíš. 1. Sem nakresli nějakého pána tak, ako to vieš.

© PSYCHODIAGNOSTIKA, spoločnosť s r.o., Bratislava
* Instrukce viz v: Jirasek-Tichá, Psychologické hlediska předškolních problémů. SŽM, Praha 1968

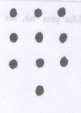
2. Podívej se, tady je něco napsáno. Ty ses ještě
píšit nemůžeš(a), ale zkou, jestli bys to taky
uměl(a). Hleď se dívej, jak je to napsáno a
tadyhle vedle na to přičneš místo to tak napíš.

2. Pozri sa, tu je niečo napísané. Ty si na ešte
nemôžeš(a) písať, ale skús, či by si to tiež ve-
del(a). Dobre sa pozri, ako je to napísané, a tu
vedľa, na to príčne miesto, to tak napíš.

3. Tady jsou takové puntíky. Žádná se tadyhle vedle
nakresli zrovna tak.

3. Tu sú také bodky. Skús, to tu vedľa nakresliť
takisto.

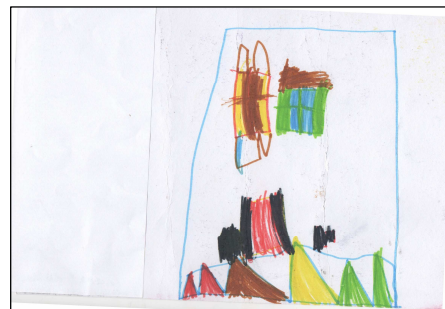
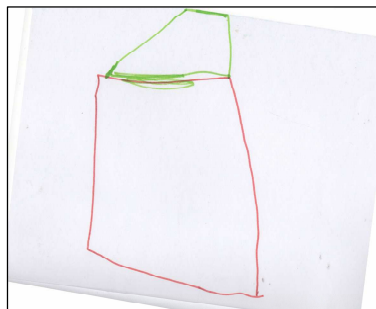
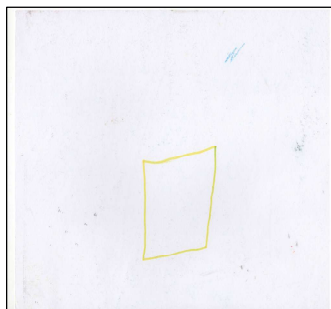
Lev pavi. *točí Dajčner*

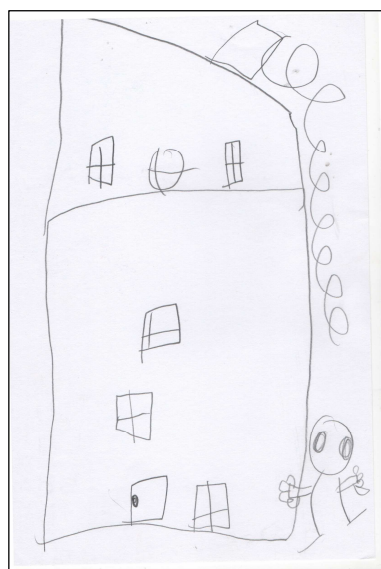
© PSYCHODIAGNOSTIKA, spoločnosť s r.o., Bratislava
* Instrukce viz v: Jirasek-Tichá, Psychologické hlediska předškolních problémů. SŽM, Praha 1968

Alenka: Soubor obrázků na téma: MŮJ DŮM

Obrázky č. 1, 2, 3; 2. 4. 2013; věk: 4;10

Obrázky č. 4, 5; 3. 6. 2013; věk: 5;1

Obrázek č. 6; 19. 7. 2013; věk: 5;2

Alenka: Soubor obrázků na téma: MŮJ DŮM

Obrázek č. 7; 7. 10. 2013; věk: 5;4

Obrázek č. 8; 10. 1. 2014; věk: 5;7

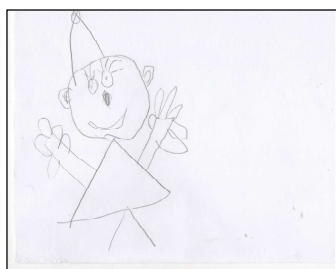

Obrázek č. 9; 5. 3. 2014; věk: 5;9

Klára: Soubor obrázků na téma: MOJE RODINA

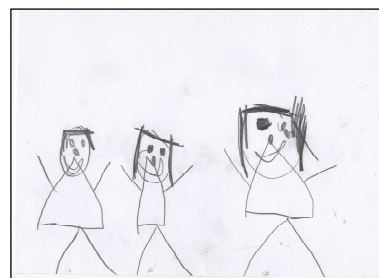
Obr. č. 1; 16. 4. 2013; věk: 4;5

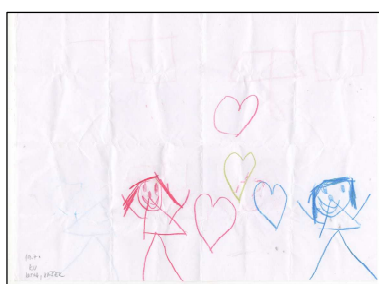
obr. č. 2; 28. 5. 2013; věk: 4;11

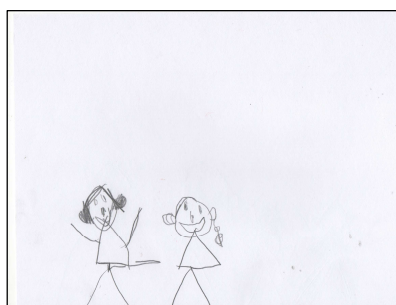
obr. č. 3, 18. 7. 2013, věk: 5;1

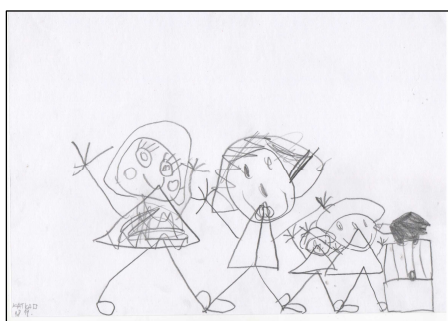
Obr. č. 4; 19. 7. 2013; věk: 5;1

Obrázky č. 5,6; 12. 9. 2013; věk: 5;2

Obr. č. 7; 18. 12. 2013; věk: 5;5

Obr. č. 8; 14. 2. 2014; věk: 5;7

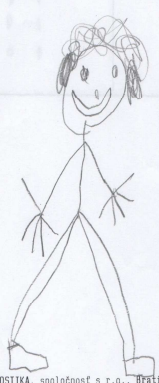
KLÁRKA: TEST ŠKOLNÍ ZRALOSTI

T-20
TZ Forma B

ORIENTAČNÍ TEST ŠKOLNÍ ZRALOSTI*
ORIENTAČNÝ TEST ŠKOLSKÉJ ZRELOSTI

Otpověď a jedno dítě: Právětak a něco dítěte:			
Datum narození:	Věk: r. m.	Datum vyšetření:	Dítěti vyšetření:
Dítěti narození:	Věk: r. m.	Dítěti vyšetření:	Dítěti vyšetření:
Adresa rodičů: Adresa rodičů:			

1. Tady nakresli nějakého pána tak, jak se umíš. 1. Sem nakresli nějakého pána tak, ako to vieš.

© PSYCHODIAGNOSTIKA, spoločnosť s r.o., Bratislava

* Instrukce viz v Jiránek-Tichá, Psychologická školská predškolských prechodných. SZK, Praha 1988
Instrukcie pozri v Jiránek-Tichá, Psychologická školská predškolských prechodných. SZK, Praha 1988

2. Podívej se, tady je něco napsáno. Ty ses ještě
pouštět nemůžeš(a), ale zkouš, jestli bys to taky
uměl(a). Hlavně se divěj, jak je to napsáno a
tadyhle vedle na to prázdno místo to tak napíš.

2. Pozri sa, tu je niečo napísané. Ty si na ešte
nemôžeš(a) písať, ale skús, či by si to tiež ve-
del(a). Dobre sa pozri, ako je to napísané a tu
vedľa, na to prázdne miesto, to tak napíš.

3. Tady jsou takové puntíky. Zkus to tadyhle vedle
nakreslit zrovna tak.

3. Tu sú také body. Skús tu tu vedľa nakresliť
takisto.

© PSYCHODIAGNOSTIKA, spoločnosť s r.o., Bratislava

* Instrukce viz v Jiránek-Tichá, Psychologická školská predškolských prechodných. SZK, Praha 1988
Instrukcie pozri v Jiránek-Tichá, Psychologická školská predškolských prechodných. SZK, Praha 1988

Klárka: Soubor obrázků na téma: MŮJ DŮM

Obrázek č. 1; 27. 3. 2013; věk: 4;9

Obrázek č. 2; 19. 4. 2013; věk: 4;10

Obrázek č. 3; 27. 5. 2013; věk: 4;11

Obrázek č. 4; 12. 9. 2013; věk: 5;2

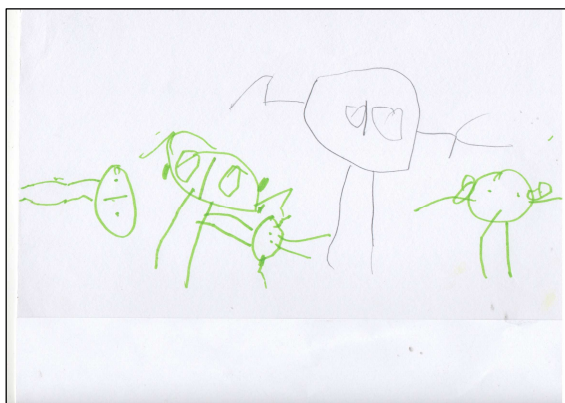

Obrázek č. 5; 18. 12. 2013; věk: 5;6

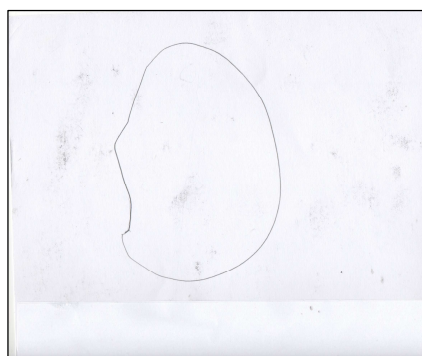

Vilík: Soubor obrázků na téma: MOJE RODINA

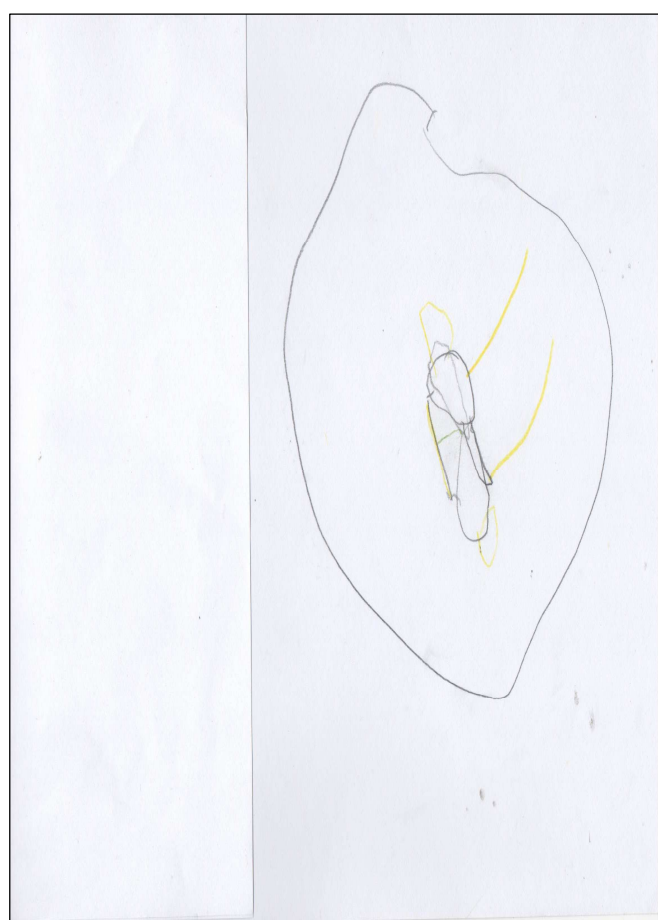
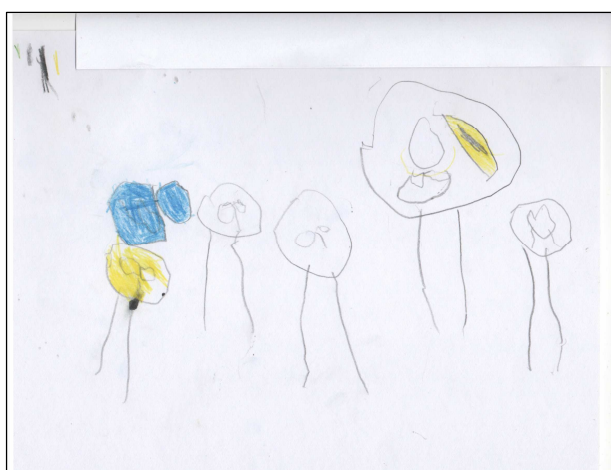
obrázek č. 1; 27. 3. 2013; věk: 4;8

obrázky č. 2, 3; 18. 6. 2013; věk: 4;11

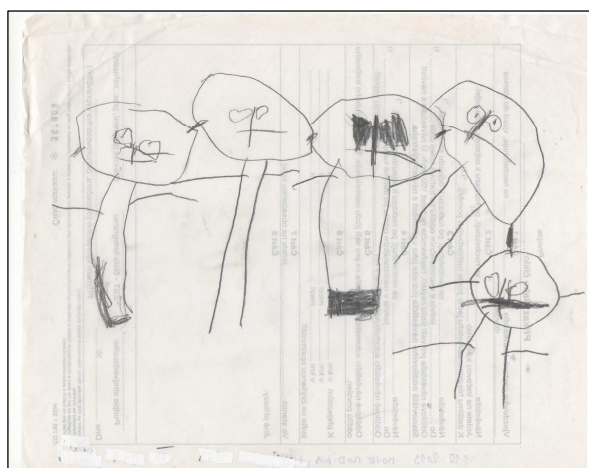

obrázky č. 4, 5; 13. 9. 2013; věk: 5;2

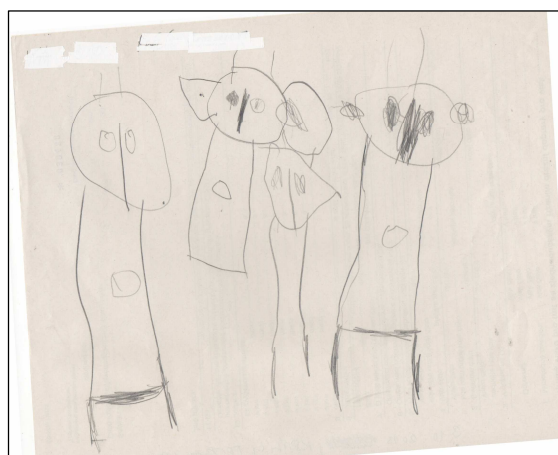

Vilík: Soubor obrázků na téma: MOJE RODINA

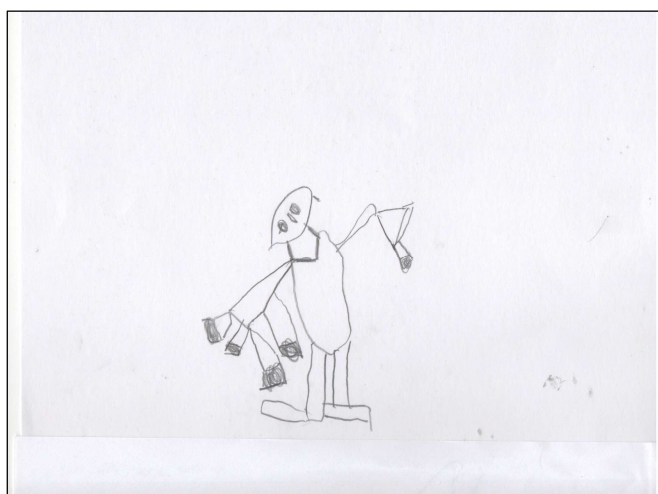
obrázek č. 6; 1. 10. 2013; věk: 5;2

obrázek č. 7; 3. 10. 2013; věk: 5;3 (rodina – králíci fotbalisti)

obrázek č. 8; 3. 3. 2014; věk: 5;8

VILÍK: TEST ŠKOLNÍ ZRALOSTI

T-33

Forma B

ORIENTAČNÍ TEST ŠKOLNÍ ZRALOSTI*
ORIENTAČNÝ TEST ŠKOLSKÉJ ZRELOSTI

Příjemní a jasnou dítěte: Převrátko a mnoho dítěte:			
Datum narození:	Věk: r. m.	Datum vyšetření:	
Datum narození:	Věk: r. m.	Datum vyšetření:	14. 2. 2014
Adresa rodičů: <i>Nová ulice 123, Praha 1</i>			
Adresa rodičů:			

1. Tady nakresli nějakého pána tak, jak to umíš. 1. Sem nakresli nějakého pána tak, ako to vieš.

© PSYCHODIAGNOSTIKA, spoločnosť s r.o., Bratislava

* Instrukce viz v: Jirásek-Tichá, Psychologické hlediska předškolních prohlídek. S24N, Praha 1968
Inštrukcie pozri v: Jirásek-Tichá, Psychologické hľadiska predškolských prohlídek. S24N, Praha 1968

2. Podívej se, tady je něco napsáno. Ty ses jistě ještě neučil(a), ale zkus, jestli bys to taky uměl(a). Hleď se dívej, jak je to napsáno a tadyhle vedle na to přísadné místo to tak napíš.

2. Pozri sa, tu je niečo napísané. Ty si sa ešte neučil(a) písať, ale skús, či by si to tiež vedel(a). Dobro sa pozri, ako je to napísané, a tu vedľa, na to príslušné miesto, to tak napíš.

Cinglosn

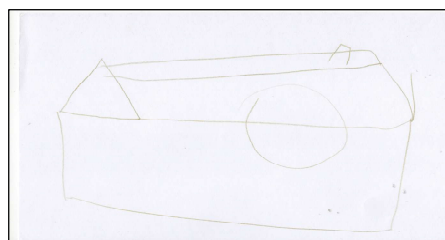
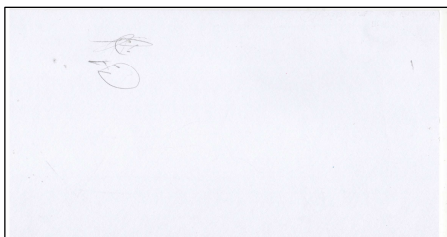
3. Tady jsou takové puntíky. Zkus to tadyhle vedle nakreslit zrovna tak. 3. Tu sú také body. Skús to tu vedľa nakresliť takisto.

© PSYCHODIAGNOSTIKA, spoločnosť s r.o., Bratislava

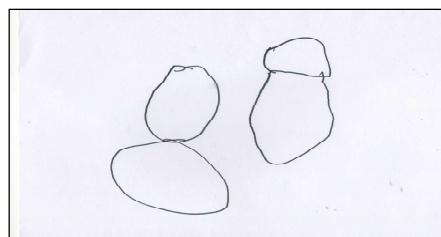
* Instrukce viz v: Jirásek-Tichá, Psychologické hlediska předškolních prohlídek. S24N, Praha 1968
Inštrukcie pozri v: Jirásek-Tichá, Psychologické hľadiska predškolských prohlídek. S24N, Praha 1968

VILÍK: Soubor obrázků na téma: MŮJ DŮM

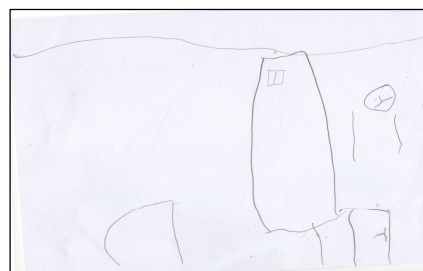
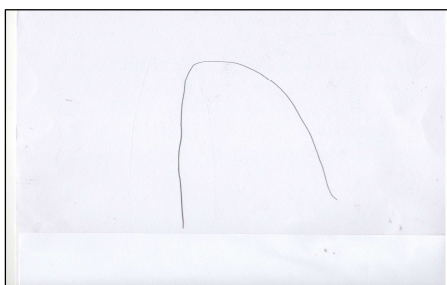
Obrázky č. 1, 2; 25. 3. 2013; věk: 4;8

Obrázky č. 3,4; 2. 6. 2013; věk: 4;10

Obrázky č. 5, 6; 18. 6. 2013; věk: 4;11

Obrázek č. 7; 30. 9. 2013; věk: 5;2

Obrázek č. 8; 3. 3. 2014; věk: 5;8

